

DEMOKRACIJA

Socijalistična revija.

Naše zasedeno ozemlje.

VSEBINA: Uvodnik. — Gh.: Pariški kongres in jadransko vprašanje. — Vida Primorska: Kulturni razvoj slovanstva v Trstu. — Fran Erjavec: Naša Istra. — Dr. S. Fornazarič: Goriška. — Abditus: Mnogoobrazni malik. Fran Albrecht: Osvoboditeljem. — Pregled: Politika. — Kultura.

II. leto.

1919.

1.-3. št.

Prvo številko letošnjega letnika „Demokracije“ smo poslali vsem lanskim naročnikom. Naročnino smo morali zvišati na K 20.— Letos bomo izdajali zaokrožene številke, tako, da bo tvorila vsaka posamezna celoto zase. Druga številka se bo bavila s problemom boljševizma. Kdor si lista ne misli naročiti, ga nam naj blagovoli vrniti. Pridobivajte nam novih naročnikov!

V zalogi „Slovenske socijalne matice“ so izšle naslednje publikacije:

1. Abditus: Problemi malega naroda, K 2.—
2. Štebi Alojzija: Demokratizem in ženstvo, K —'60.
3. Štebi Alojzija: Pogled v novi svet, K —'60.
4. Peter Bezruč: Šlezke pesmi, vezano K 7.—
5. Zaokrožene številke „Demokracije“
 - a) Trst in Slovenci, K 2'60,
 - b) Jugoslovanska številka, K 2.—,
 - c) Cankarjeva številka, K 2.—,
 - d) Številka z Wilsonovo sliko, K 2'60.

Cene se razumejo brez poštnine.

Naroča se pri „Slov. socijalna matica“, Ljubljana, poštni predal 91.

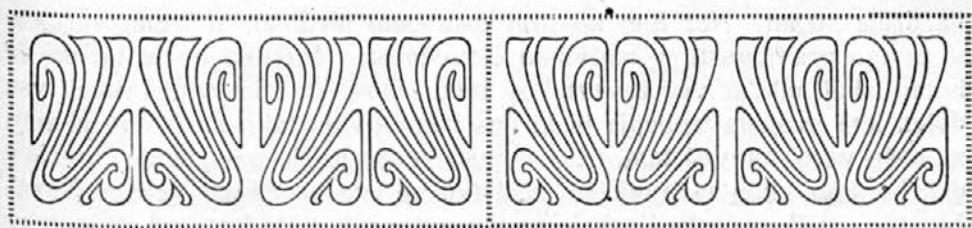
Za uredništvo je odgovorna Štebi Alojzija. — Dopise na uredništvo in upravništvo je naslavljati na Ljubljano, poštni predal 91. Lastnina in založba „Slovenske socijalne matice“ v Ljubljani, r. z. z. o. z., poštni predal 91. Tiska „Učiteljska tiskarna“ v Ljubljani.

Priporoča se:

Knjigoveznico in izvršitev okvirjev okroglih in voglatih.
Kongresni trg št. 13.

Trgovino slik, okvirjev, razglednic i. dr.
„Special“
Dunajska cesta št. 6.

== A. Babka, Ljubljana. ==

V Ljubljani, 24. marca 1919.

Verovali smo v pravičnosti, zaupali iskrenosti in odkritosrčnosti onih, ki so razglašali in pristajali na načela o samoodločbi, svobodi narodov, demokratizmu. Toda naša vera je bila prevarana, zaupanje se je izpremenilo v gnev, kajti v imenu pravice močnejšega nas hočejo raztrgati in pognati del našega naroda v nacionalno sužnost, nam hočejo ukrasti zemljo, vso napojeno z našim znojem, vso plodno od naših žrtev. Nacionalno suženjstvo je socialno in kulturno suženjstvo, zato naš odpor proti pariški rešitvi jugoslovanskega vprašanja.

Goriška, Trst, Istra, Reka, Dalmacija — pet globokih ran na našem narodnem telesu, katere nam je zarezal italijanski imperijalizem, čvrsto podpiran od onega najvišjega svetovnega razsodišča, o katerem smo mislili, da mora biti vsaka njegova beseda tako pretehtana, tako vsestransko utemeljena, zato do skrajnosti pravična, da se ne bi pojavila niti senca dvoma o istinitosti njegovih izrekov! S kakšnim zaupanjem smo izročali temu razsodišču svojo »staro pravdo«, meneč, da bo to razsodišče naš pravični besednik! Zaupanje je pomandrano, utonilo je v gnusni borbi pohlepnih imperijalistov. Iznova nam predočuje pariška konferenca, da po številu šibke narodne skupine nimajo pravice do zaščite, da so svobodne kakor divjačina v gozdu, da so le predmet barantanja in da reši te skupine lahko le ena vera, le vera v svojo moč. Le kolikor je še v nas moči, da dobojujemo boj za svoje pravice sami, le toliko je gotovosti za našo zmiago.

Menili smo, da bo pomenil konec svetovne vojne tudi konec imperijalizma, ki je rodil svetovno vojno. Menili smo, da bo iz krvavih bojišč, iz trpljenja milijonov, iz razsutih sel in mest, mogočno vzplamtela ideja človečanstva in preobrazila dejanje in nehanje vsega sveta, kajti uresničenje te ideje prinese trajen mir, blagostanje in kulturo. Ali smo bili mar v tej svoji veri naivni idealisti, romantični šanjači, ki ne poznajo »realnih« gonilnih svetovnih sil in bomo sedaj skesani in izpreobrnjeni popadali na kolena pred »realnostmi«, ki se nazivljajo kapitalizem, imperijalizem in militarizem na eni strani, večna beda in odvisnost do konca koncev

na drugi strani? Ne! Slej*ko prej ostanemo idealisti, ki trdno verujejo v zmago pravičnosti, v nadvlado človečnosti. Razlika bo le ta, da ne bomo iskali nikdar več zaveznikov med onimi, katerim smo zaupali vsa dolga leta svojega trpljenja in ki nas nameravajo tako strahotno ukiniti za našo vero, temveč tam, odkjer je še vedno prišlo pomlajenje človeške družbe, kjer kljub zatiranju in nasilstvu ne ugasne nikdar vera v človečanstvo, med zapostavljenimi množicami vseh narodov. Od mogotcev nepričakovan učinek je rodila svetovna vojna, učinek, ki bo morda tudi za nas ogoljufane največjega pomena. Svetovna vojna, započeta od alirancev in srednjeevropske zveze le za to, da zagotovi nadvlado ali angleškemu ali nemškemu imperijalizmu, je priborila zmago povsem netelesni sili — ideji vseobče pravičnosti, ideji človečanstva. Za uresničenje te ideje valovi sedaj besen boj po vsej Evropi, vedno bolj se približuje tudi nam . . .

Srdita bolest prekipeva v nas, ko prihajajo dan za dnem črne vesti iz kulturnega središča sveta: Goriška izgubljena, Trst in Istra »odrešena«, Reka »anektirana«, Dalmacija zopet v tesnem objemu z »materjo Italijo« . . . Ali naj ležemo raje živi v grob, ali naj bruhne iz nas besen odpor?

Mirno in stvarno smo razložili, da je vsa ta zemlja naša, že stoletja naša, da plodi in rodi vsled našega dela, da je italijanski živelj na tej zemlji le naplavljen otok v slovanskem morju, da potrebujemo to zemljo za svoj gospodarski procvit, da imamo enako pravico do najvišjega kulturnega razvoja kakor vsak drug narod, da ne moremo preskočiti v tem razvoju tako važne etape, kakor je nacionalna svoboda, da nima nihče na svetu pravice izrekati smrtne obsodbe nad milijon ljudmi in da ima Italija dovelj svoje zemlje in svojega morja za vse svoje prebivalstvo. Naši dokazi, trdni kakor kraške skale, so naleteli na gluha ušesa, na hladne računarje, ki ločijo narode le na dve vrsti, na one, ki vladajo, in na one, ki naj ostanejo večni koloni. Morda pokaže že bližnja bodočnost, da sklepajo v Parizu »napačne račune«, ker enostavno prezirajo zrevolucionirano mišljenje in čustvovanje ogromne večine evropskega prebivalstva in smatrajo za neomajen temelj vseh svojih načrtov le denarno moč, le število armad. Ne pomislijo, da ravna mrtvo puško živo bitje, da pred ostrino bajonetov »ne obvar'je koža gladka«, da je revolucionarna misel silnejša od najsilnejših topov.

Dve rešitvi sta za nas mogoči: ali postanemo aktiven činitelj revolucijonarnih evropskih mas, če ne zaduše oblastniki s silo orožja uporu duha prej, preden prišumi razburkano valovje do nas, ali pa odrešimo ugrabljeno ozemlje s smotrnim iredentističnim delom.

Pripravljeni moramo biti na oboje.

a. š.

Gh.:

Pariški kongres in jadransko vprašanje.

Po štirih letih pretresljive svetovne tragedije doživljamo sedaj dolgovezno predpustno burko. Igrajo jo z visokega pariškega prozora najimenitnejši glumači zavezniških držav. Burka je v enem samem dejanju in se po splošni želji prizadetih igralcev imenuje »Demokracijski, pravični mir«. Človeštvo se ni še nikoli tako smejalo in zabavalo kakor v tem zadnjem času. Pariški kongres in »demokracijski mir«! Ali si morete misliti večjo, imenitnejšo šalo?

Nekaj enakih prizorov smo sicer doživeli že tekom vojne. Pa so bili le slabi poizkusi, ponesrečeni nestvori. Luč in slava sedanje burke jim je odvzela poslednji sijaj. Hindenburg in Ludendorff sta bila spričo sedanjih igralcev nespretna diletanta, neizkušena rokodelca. Zakaj diktirati narodom svojo voljo ter povedati kratkomalo, da se tako dela v imenu pridobljene moči, ni prav nobena umetnost. Hindenburg in Ludendorff naj se torej skrijeta, o Kühlmannu pa niti ne govorimo. Bil je enostavno neokusen. Mesto da bi zabaval druge, se je rajše zabaval sam z rumunskimi damami. Zabava pa mora biti v prvi vrsti za nas, plemenita in izobražena evropska ljudstva. Čemu smo plačali vstopnino s krvjo svojih najboljših sinov? Brest-litovskega »miru« nismo marali in tudi ne ponesrečene štockholmske konference. Nismo otroci in ne maramo resnih, poučnih spektaklov. »A la guerre comme à la guerre,« zabava pa naj bo, kakor se spodobi!

Pri pariški burki uživamo tudi mi Jugoslovani posebno čast. Ker smo plačali precej visoko vstopnino, ne gledamo na spretne glumače kakor običajno iz zadnjih vrst na galeriji, marveč stojimo malodane sredi pri-tličja. Ne vem, kako sodijo igralci o nas, toda ker zasledujemo igro po stari navadi molče, ne da bi ploskali ali žvižgali, mislim, da nas smatrajo za silno nezrele in da bi nas prav radi oblagodarili še s posebno, primerno prikrojeno uprizoritvijo njihovega demokratičnega miru.

Bodisi kakorkoli, svoje skromno mnenje o tej velevažni igri smo si že napravili, in čeprav kaže to naše mnenje na nezrelost absolutno nekulturnega naroda, usojamo si podati tukaj svoje kritične opazke vsaj o onem delu, ki se tiče nas samih.

Ob Jadranskem morju ne žive samo Italijani nego tudi Jugoslovani. Tako je bilo od nekdanj in tako bo najbrže še dolgo. Gospodje, ki zastopajo Italijo pri pariški burki, pa menijo, da nimamo Jugoslovani na Jadransku ničesar, da je to morje absolutna domena italijanske države in da morajo zato iz strateških in enakih razlogov zašesti ne samo vse obali, marveč tudi precejšen del zaledja. Ker pa mi ne soglašamo z njimi, smo seveda nenasitni imperijalisti. Dokazovanje, da smo Slovani od pradavnine naseljeni ob Jadranskem morju in da so italijanske naselbine na tej strani Adrije le zagvozde na kompaktnem jugoslovanskem ozemlju, bi

bilo danes odveč. Italija hoče te pokrajine zase in mora pač venomer za-
trjevati, da so ti kraji z vsem zaledjem samo in samo italijanski. Od te
strani ne moremo torej pričakovati treznega presojanja dejanskega po-
ložaja. Zase pa vemo prav dobro, da če ima Italija pravico do tega ozem-
lja, imamo enako in še večjo pravico tudi mi. Vemo tudi, da ako hoče
»rešiti« dvestotisoč svojih ob tej obali živečih rojakov, moramo mi žrtvo-
vati milijon Jugoslovanov. Z ozirom na celotni nedeljivi kompleks tega
ozemlja je torej vprašanje: ali ima do njega pravico Italija ali pa tisti, ki
ima tam milijon svojega ljudstva in bi s to izgubo žrtvoval naravnost
tretjino svojega naroda ter si enostavno zaprl pot do morja. Ves problem
obstoji pravzaprav v tem. V celoti gre le za to: ali naj se žrtvuje manj-
šina večini ali večina manjšini. Italijani so poslednjega mnenja in nam za
enkrat ne preostaja drugega nego pribiti, da je pariška konferenca pred-
vsem postavila logiko na glavo.

Glasilu italijanskih velekapitalistov »Corriere della sera« je nekoč iz-
pregovorilo poleg mnogih budalosti vendar tudi jako pametno besedo.
Dejalo je: ali mora Italija pobrati vso Julijsko Benečijo z Istro in Dal-
macijo brez ozira na vse druge razloge, ali pa vzeti Sočo za svojo na-
ravno mejo. Izjava ima to dobro stran, da predočuje ves problem v pra-
vem celotnem pomenu. Resnica je pač, da je ta del Jadranskega morja
z vsem svojim bližnjim zaledjem nedeljiv in da tvori ključ vsemu kom-
pleksu pravzaprav samo ono mesto, zaradi katerega je — kakor zatrju-
jejo — stopila Italija v vojno, namreč Trst. J a d r a n s k o v p r a š a n j e
j e t r ž a š k o v p r a š a n j e.

Ker govorimo že o Trstu, se vprašamo: ali je presojati tržaško vpra-
šanje le zaradi mesta samega in njegovih dvestotridaset tisoč italijanskih
in slovenskih prebivalcev ali pa zaradi njegovega položaja kot središča
vsega kompleksa ter kot trgovskega emporija ne samo tega zaledja sa-
mega, marveč vseh tistih dežel, ki gospodarsko gravitirajo sem in so st
zato ustvarile ta emporij: to se pravi, ne samo emporij jugoslovanskega
zaledja, temveč tudi onih nemških, čeških in poljskih pokrajin, ki preko
jugoslovanske zemlje gospodarsko gravitirajo na Jadransko morje. Saj
vemo, da se tisočletne gospodarske vezi ne morejo kratkomalo pretrgati
niti ob takem polomu, kakor je bil propad habsburške Avstrije.

Kako naj se reši vprašanje ozemlja, ki je narodnostno mešano: da
pobere trenutno močnejši vse brez ozira na dejanske narodne razmere;
ali da se potegne kolikor mogoče pravilna meja med obema narodoma,
pri čemer se na eni ali drugi strani žrtvuje manjšina večini; ali pa se
naj, če je to res nedeljivo, ustvari iz vsega samostojno, narodno me-
šano državno tvorbo? Oglejmo si vse te tri rešilne oblike jadranskega
problema.

Prvega načina se je strastno poprijela Italija; vsi vemo, s kakšnim
rezultatom za sedaj in za bodočnost. Nasilno si je osvojila ozemlje in na-
rode, ki niso njeni. Izvršila je nasilje, ki mora roditi druga nasilja, upor,

morda celo vojno; poleg tega je pa najbrže tudi uničila gospodarski pomen jadranskega stališča, Trsta.

Ali je pa sploh mogoče potegniti ob Jadranskem morju pravilno črto? Ali naj bi jo Italija potegnila od bivše državne meje do Trsta in od tu do bližnjih italijanskih gnezd v Istri čisto ob morju ter prepustila nam vse najbližje zaledje, ki sega večji del povsod do morja? Ali je to praktično mogoče? Ali ni Italija prisiljena, dodati tem mestom tudi nekaj zaledja, s čemer pa že za sužnji neprimerno več Slovanov nego »reši« Italijanov? In če je ozemlje res nedeljivo od svojega zaledja, kdo ima v praksi pravico do njega: ali tisti, ki predstavlja večino, ali tisti, ki predstavlja manjšino? Z drugimi besedami: kdor hoče presojati tržaško vprašanje, ne sme videti le mesta samega, nego tudi pota, ki vodijo do njega. Resnično: kdor ima Trst, mora imeti tudi bližnjo Goriško in Istro in primerno zaledje. S tem pa imamo, kakor rečeno, na tem ozemlju več Jugoslovanov nego Italijanov. Kdo ima torej pravico do Trsta, do te strani jadranskega obrežja?

Imamo še tretjo možnost rešitve: samostojno jadransko republiko. Če imamo ob Adriji v celoti z njenim najbližjim zaledjem — iz katerega se ne morejo iztrgati, kakor je dokazano, posamezna mesta in mesteca z italijansko večino — več Jugoslovanov nego Italijanov, bi morala po vseh načelih logike, pravičnosti, modernega narodnega nazora, samoodločevanja itd. itd., itd. pripasti Adrija Jugoslaviji in potem nje tudi drugim bivšim avstrijskim narodom, ali, ali . . .

Italijanski šovinisti so tako trobili v iredentistični rog, da so zmešali glavo še tistemu malemu številu razsodnih ljudi, ki so morda še v Italiji in ki so vajeni objektivno presojati mednarodne probleme. V tej državi se je vsled tega v prvi vrsti po zaslugi vlade ustvarila neka malodane vsesplošna javna psiha — za patologa bi moral biti ta izreden pojav vrlo zanimiv — ki noče videti v zasedenem ozemlju Jugoslovanov, tudi če jih lahko sliši in vidi in tiplje ob vsakem koraku. K temu je dodati še velevažne državne in dinastične interese, ki streme za dokazovanjem, da se niso italijanski vojaki zastonj klali. Državna Italija mora zato dobiti v plačilo in opravičbo za zločinsko vojno nekaj plena, čeprav ne več na račun osovražene Avstrije, marveč na račun nedolžnih narodov. Saj vemo, da bi morali drugače sedanji mogotci takoj pobrati svojega rojstva kosti, če nečejo, da bi jim jih pobralo razjarjeno ljudstvo. Jugoslavija ne sme zato dobiti niti tistih krajev, do katerih bi imela absolutno pravico.

Izhodišče iz te situacije naj bi tvorila baš internacionalizacija Trsta in bližnjega obrežja. Morda bi se ravno v tej obliki našla v danih razmerah najboljša rešitev. Če uvažujemo, da je jadranska obal narodno tako mešana, da je nemogoče najti čisto narodno črto in da imajo ti kraji svoj obstoj le, če ohranijo svoj gospodarski pomen in pa možnost mirnega gospodarskega in kulturnega razvoja, bi bila ta srednja pot edini praktični izhod iz sedanje zagate.

Vsekakor je čas, da presojamo jadransko vprašanje z vseh vidikov, s praktičnim merilom z ozirom na vse potrebe.

*
*
*

Zadnji prizori pariške konference se bližajo koncu. Imajo svoj pomen; če ne drugega vsaj tega, da so napravili v svoji veselosti več... boljševiške agitacije nego vsi ruski boljševiki od Ljenina dol. Slabo bi razumeli pomen te igre, ako bi ji pripisovali trajno nesmrtno vrednost. Vsa pariška konferenca nam le pove, da mednarodnih vprašanj ni mogoče rešiti po kapitalističnih državah, bodisi dinastičnih ali republikanskih. Pravega mirovnega kongresa še ni, pravi zares demokratični mir šele pride. Sklepala ga bodo ljudstva sama, od naroda do naroda, v imenu svetovne solidarnosti. Če smo Slovenci zopet enkrat žrtvovani, še ne pomeni, da bomo za vedno. Korektura pride mnogo prej, kakor si mislimo. Če hočemo rešiti svoje zaslužnjene brate, izvršimo svojo dolžnost kot nositelji prave demokracije. Le onemu, ki bo živel v duhu novega časa in novih prepovedov, je zapisana zmaga. Svobodna Jugoslavija bo zahtevala svoje kraje in svoje ljudi od svobodne Italije.

Tu se zaenkrat končajo naše kritične opazke... Pariška konferenca se ne bo odlikovala po treznosti svojih sklepov. Bodimo na svojem mestu v svojem imenu in v imenu zaslužjenih bratov! To je danes naš »Delenda Carthago«.

VIDA PRIMORSKA:

Kulturni razvoj slovanstva v Trstu.

Po značaju svojih sovražnikov smo morali uporabljati Jugoslovani vrsto obrambnega orožja; boj proti Turku je bil boj meča; obramba proti Italijanu, Nemcu in Madžaru pa se je vršila v znamenju kulturnega boja. Kakor so bili balkanski Slovani prisiljeni, da so se postavljali v bran s četaškimi in podobnimi vojniškimi organizacijami, tako smo morali mi gledati, da smo vsak italijanski in nemški napad paralelizirali s primernim kulturnim činom. V tem narodnostnem boju pa smo Slovenci tako razvili svoje kulturne moči, da se lahko postavimo na prosvetno stopnjo Hrvatov in Srbov kljub pomanjkanju laštne državnosti, višjega šolstva in velekapitla.

Ker je bil naš napredek po večini orožje v narodnostni horbi, je umevno, da so bile naše glavne iredentistične postojanke: Celovec, Maribor, Gorica. Trst tudi važna kulturna torišča.

Značilno je dejstvo, da imamo sledove vsakega razdobja v slovenskem kulturnem razvoju tudi ob severovzhodni jadranski obali: cerkvene listine v Štivanu pri Devinu so spomeniki iz najstarejše dobe naše književnosti; Primož Trubar, veliki re-

formator in ustanovitelj slovenske knjige, je kaplanoval v Trstu in pozneje propovedoval kot izgnanec.

V k a t o l i š k i dobi je izdajal tržaški škof svoja verska navodila tudi v slovenskem jeziku že v 16. st.; v 18. stol. pa je izšel v Trstu tudi slov. obrednik za tržaško škofijo.

Z a f r a n c o s k e o z. V o d n i k o v e dobe je tvoril Trst del Ilirije. Napoleon je pač spoznal, da je težil Trst s slovenskim, hrvatskim in dalmatinskim Primorjem gospodarsko in politično h kraškemu in planinskemu zaledju. V tisti dobi je bil v Trstu škof Matej Ravnikar, ki je sestavljal prve slovenske učne knjige. Potom osebnega stika in po svojih duhovnikih je močno vplival na prosvetni razvoj našega ljudstva.

V svobodo obetajočem letu 1848., ko so se po vsej Sloveniji porajala prva slovenska društva, se je tudi v Trstu prebudil naš živelj. Ustanovili so »S l a v j a n s k o d r u š t v o«, ki je bilo zbirališče tržaških Slovencev, Hrvatov, Srbov, Čehov in Poljakov.

Najodličnejša osebnost je bil K o s e s k i. Prve seje tega društva so se vršile v Tergesteju, stari tržaški borzi.

Odbor je prirejal predstave, učne tečaje za ilirski jezik, izdajal slovensko-hrvatski list »Jadranski Slavjan« in se prvi potegoval za s l o v e n s k o š o l s t v o. Že leta 1848. je namreč ta odbor poslal mestnemu magistratu prošnjo za s l o v e n s k e v z p o r e d n i c e na italijanskih ljudskih šolah in na g i m n a z i j i. Ta zahteva se je ponavljala od takrat do danes, toda vedno z negativnim uspehom. (Že leta 1846. in 1847. so se pod takratnim namestnikom Stadionom razen »Abecednika« tiskale v Trstu še nekatere druge slovenske knjige, ki so se rabile po primorskih šolah.)

V B l e i w e i s o v i dobi je tudi v Trstu vzcvetelo prosvetno, politično in časnikarsko življenje. Živela sta tam dva najboljša slovenska kulturna delavca: C e g n a r in L e v š t i k. V tej dobi so zaporedoma izhajali listi: Primorec, Ilirski Primorjan, Tržaški Ljudomil, Jadranska Zarja, Edinost: vsi so imeli politično, poučno in zabavno vsebino. Izhajala sta tudi dva humoristična lista: »Juri s pušo« in »Petelinček«. Ustanavljale so se čitalnice, podporna društva itd.

Odslej se je razvijalo kulturno življenje v z p o r e d n o z onim po ostali Sloveniji, kolikor so pač dovoljevale nemške in italijanske oblasti. Značilno je, da so bili tamkajšnji Slovenci vedno v ozkem stiku z ostalimi Slovani, in da je njih prosvetno in gospodarsko delo težilo v smeri združenja vseh južnih Slovanov; zato občutijo tem globlje današnjo sužnost. Politično in kulturno vodstvo je imela do zadnjega časa n a r o d n a stranka; š o l s t v o pa je vzdrževala »Družba sv. Cirila in Metoda«.

Slika kulturnega stanja tržaških Slovencev je sledeča:

1. **Šolsko vprašanje.** Vse slovensko šolstvo v mestu je zasebno; bivša italijanska mestna uprava je dala le nižje ljudskošolske

razrede okoličanom po vaseh. Avstrijska vlada je potrošila milijone za nemško šolstvo v Trstu: enajst tisoč priseljenih nemških nastavljen-
cev je imelo vse potrebne in nepotrebne učne zavode: državne moške in
ženske ljudske, meščanske, srednje in strokovne šole. Ne država, ne
mesto nista videli, da je 6000 slovenskih otrok brez šol; 70.000 Slovencev pa je plačevalo davek mestu, ki je ustanavljal
šole le Italijanom in dajal podporo celó »Legi Nazionale«; plačevalo je
davek državi, ki je podpirala »Schulverein« in z našim denarjem vzdrže-
vala nemške šole na Turškem.

Sele l. 1887. so dobili tržaški Slovenci svojo prvo šolo: otroški
vrtec Družbe sv. Cirila in Metoda. Od takrat pa do danes
je napredovalo naše šolstvo tako, da smo imeli tam ob italijanski okupaciji:
9 otroških vrtcev, 2 petrazredni deški ljudski šoli, 2 osemrazredni de-
kliški ljudski šoli in 1 meščansko deško šolo. Vse to je delo CMD, delo
vsega slovenskega naroda. Poleg teh šol je v Trstu tudi dvorazredna
trgovska šola in trirazredna obrtno-nadaljevalna šola, ki
ju vzdržujejo slovenski denarni zavodi. Višjo naobrazbo pa so
morali iskati naši otroci po neprijaznih italijanskih in nemških zavodih.

S prihodom italijanske okupacijske oblasti je bilo 8000 slovenskih
otrok brez šol; načelno je gubernijska oblast sicer otvorila slovenske
šole v okolici, v resnici pa je večina teh šol zaprtih, ker so v njih
nameščene vojaške bolnice! Poleg omerjenih slovenskih šol v mestu so
zaprti tudi zaposlovalni tečaji slovenske državne gimnazije ter držav-
nega ženskega in moškega učiteljišča, ki so se tekom vojne preselili iz
Gorice v Trst, in pa državna pripravnica, ki je imela namen, izvežbati
slovenske otroke v nemščini, da so mogli vstopiti v nemške srednje šole!

2. Politično gibanje. Med tržaškimi Slovani so bili politično organi-
zirani le Slovenci: takozvani narodnjaki v »Političnem društvu
Edinost« in socialisti v »Jugoslovanski socialno demokratični
stranki«. Organizacija narodnjakov je že po svojem imenu nadstrankarska;
ker pa je bilo njeno glasilo »Edinost« dalj časa po duhovnikih prepovedan
list, je razvidno, da je v njej prevladoval napredni duh. Ta stranka ima
neoporečno zaslugo na kulturnem, gospodarskem in narodnostnem polju
slovenskega življa. Ob volitvah je postavljala kandidate v vseh okrajih.
V deželnem zboru je imela več poslancev, v državnem pa 1, namreč za
okolico. (V mestu pa je prišel njen kandidat pri zadnjih državnozbor-
skih volitvah v ožjo volitev z italijanskim liberalcem.)

Okolo leta 1880. se je ustanovila v Trstu »Delavska zveza«,
skupna organizacija vsega tržaškega delavstva brez razlike narodnosti.
Obsegala je kulturno, strokovno in politično delovanje. Poleg italijanskih
je prirejala že tudi slovenske shode in predavanja. Po ulicah so se
videli prvi slovenski delavski lepaki; o posebnih priložnostih
so izhajale tudi posamezne izdaje prvega slovenskega socialno demo-
kratičnega lista. L. 1890. pa se je ustanovila samostojna sloven-

ska socialno demokratična stranka s svojim političnim odborom. V Trstu je začel izhajati »Rdeči Prapor,« prvo glasilo »Jugoslovanske socialno demokratične stranke.« V stranki so bili organizirani slovenski in hrvaški mornarji in delavci vseh strok, položen je bil temelj sedanjim strokovnim organizacijam železničarjev, pekov, zidarjev, kamnosekov, kovinarjev, kemičnih in transportnih delavcev. Vsaka od teh skupin lepo uspeva tudi pod sedanjo okupacijsko oblastjo. Stranka je tako napredovala, da se je morala prenesti celo strankina eksekutiva iz Ljubljane v Trst. Stranka je izdajala poleg »Rdečega Prapora« — politični glasili: »Delavski list«, »Zarja« kot tednik in pozneje kot dnevnik, — in strokovna glasila: »Železničar,« »Stavbinski delavec,« »Kamnarski delavec,« »International«, pripravljaj se je tudi »Kovinarski delavec«. — V volilni dobi je razvijala živahno politično delavnost. Pri občinskih in državnozbornih volitvah je postavila lastne kandidate v okolici in v mestu.

Tudi na prosvetnem polju zaznamuje stranka krasne uspehe. L. 1905. je ustanovila kulturno izobraževalno društvo »Ljudski oder«. Značilno je, da so nastopali v tem društvu vsi najboljši slovenski predavatelji, književniki in znanstveniki. »Ljudski oder« ima podružnice po okolici, prireja gledališke predstave in ima pevske zборе. Ima najpopolnejšo slovensko knjižnico na Tržaškem.

Po vzorcu Klofačeve stranke na Češkem se je ustanovila l. 1905. v Trstu »Narodna delavska organizacija«. Tudi ta struja je imela v svojem programu poleg strokovnega dela izobraževalno delo. Njena najmočnejša skupina je bila »Zveza jugoslovanskih železničarjev«. Imela je svoji glasili »Narodni Delavec« in »Jugoslovanski železničar«. Izdajala je propagandne spise in brošure strokovne vsebine.

3. **Ženski pokret.** Zanimivo je, da se je baš v Trstu začelo prvo praktično in teoretično pojmovanje modernega ženskega gibanja. Na inicijativo plemenite žene M. Skrinjarjeve je l. 1897. začela izhajati »Slovenka«, prvi slovenski ženski list. Iz začetnega družinskega lista se je razvila krasna ženska revija. List je zbral okolo sebe najboljše takratne književnike. Učenci Masarykove znanstvene šole in vsi oni pisatelji in pesniki, ki jih je odbijal Aškerčev absolutizem, so bili sotrudniki »Slovenke«. Žal, da je morala po šestih letih prenehati vsled slabega gmotnega stanja. Praktično stran svojega delovanja je osredotočala tržaško ženstvo — kakor še danes — na dobrodelnem in narodno obrambnem polju. S pomočjo prostovoljnih darov iz vseh slovenskih krajev so ustanovile Tržačanke »Zavod sv. Nikolaja«, službeno posredovalnico in zavetišče brezposelnim služkinjam. Le tisti, ki pozna žalostno stanje slovenske služkinje, izročene mreži tajnih poselskih posredovalk in kupčevalcev z dekleti, bo znal pravilno oceniti ta zavod. Gojenke imajo na razpolago knjižnico, učne tečaje in domačo zabavo. —

Slično zavetišče je klerikalni »Zavod sv. Cite«. Velikega pomena je tudi »Ženska C. M. podružnica«, ki že lepo vrsto let prireja božičnice, katerih dohodek se porablja vsako zimo za nabavo oblek in obutve revni deci. — Omenim naj še skrb tržaškega ženstva za ohranitev krasne okoličanske narodne noše in narodnih vzorin.

4. Gospodarski razvoj. Dasi je v Trstu zlasti nemški kapital nadkrijeval slovanskega, je bil ta na visoki stopnji. (Italijanske banke v Trstu pa sploh niso mogle tekmovati niti z nemškimi niti s slovenskimi.) Jugoslovani imajo sedem denarnih zavodov, katerih vloge izkazujejo v zadnjih letih nad 28 milijonov, ne všteti dveh velikih čeških bank. Naši denarni zavodi so vzdrževali trgovsko in obrtno šolstvo ter posvečali veliko pozornost nakupovanju zemljišč, zidanjem poslopij in investicijam v razne industrijske obrate. Na Tržaškem obstoja 69 kreditnih zadrug in podobnih gospodarskih društev.

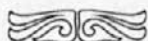
5. Prosvetna društva. Kakor povsod po Slovenskem so bile tudi tu čitalnice, pevska in telovadna društva prva narodna in kulturna vzgajališča. Danes imamo čez 80 kulturnih društev, ki po večini vsa zelo dobro uspevajo. Veliko teh društev ima tudi svojo knjižnico, saj je v Trstu in okolici 20 javnih oziroma obče dostopnih društvenih knjižnic. V tem oziru najbolj delujeta »Ljudski oder« in akademično ferijalno društvo »Balkan.«

6. Tržaški Srbi in Hrvatje. Že v prejšnjih stoletjih se je naselilo v Trstu mnogo dalmatinskih trgovcev in mornarjev; zlasti Srbi so imeli — in imajo še — cvetočo trgovino. V mestu imajo tudi svojo cerkev, šolo in čitalnico; vse to vzdržuje cerkvena občina. Hrvatje imajo več parobrodskih družb; absolutna večina moštva na vseh parnikih — ne izvzemši Lloydovih — je hrvatske narodnosti. Imeli so svoj »Strossmayerjev klub« in so si snovali tudi šolo. Vsled premale agilnosti je še pred vojno propadlo oboje. Danes moramo pač obžalovati, da se nista ta dela tesneje oklenila Slovencev; vzajemno delovanje bi bilo še bolj pospešilo razvoj našega življa, saj predstavljajo v Trstu ravno Srbi in Hrvatje najmočnejši jugoslovanski kapital, ki bi se bil lahko plodonosno uporabil v naš prosvetni in gospodarski prospah.

Dejstvo, da se je naš živelj v Trstu vedno razvijal vzporedno z ostalo Slovenijo in da je v mnogem pogledu celo prednjačil, jasno izpričuje, da nismo Slovenci v Trstu ne priseljenci ne kolonija, temveč avtohtono ljudstvo, ki prebiva na tej zemlji, odkar so Slovani posedli sedanjo domovino. Slovenci so bili prvi kulturni rod, ki je obljubil tržaško okolico.

Ta skica je le blede obris našega kulturnega in socialnega položaja, čigar podrobnejši in vsestranski študij bi še temeljiteje dokazal, da more

naša država prosvetno, socijalno in gospodarsko prospevati le, če so ji odprta vrata do Trsta, in da ima na drugi strani to mesto bodočnost le kot luka svojega komraktno naseljenega slovanškega zaledja.

FRAN ERJAVEC:

Naša Istra.

Malo poznamo Istro, ta kraški, a v svoji tihi revščini vendarle tako prekrasen del svoje zemlje. Danes, ko sega po njem grabežljiva roka italijanskega imperijalizma, se pač zavedamo, da tvorijo Istra s Trstom in Goriško vred vogelni kamen naše nove države. Bližje nam je bil Dunaj od Pazina, Čičarija bolj tuja kakor Švica in bolje smo poznali socijalni položaj angleškega delavca kakor istrskega kolona. Sedaj, ko ječi naše Primorje pod težkim jarmom brutalne italijanske okupacije, spoznavamo, da je tudi Istra ud našega telesa in da so tudi Istrijani kri naše krvi — oni del našega naroda, ki je ohranil kljub trdemu boju z nerodovitno zemljo in nasilnih tujim izkoriščevalcem skozi dolga stoletja našo besedo ob našem morju.

Revna je ta zemlja *) in še revnejše je ljudstvo, ki grebe v potu svojega obraza iz nje svoj vsakdanji kruh. Za silo še rodovitna in skrbno obdelana severnoistrska polja ob vznožju Brkinov se preko enolične kraške Čičarije prelivajo polagoma v popolnoma kamenito ozemlje ob vzhodni istrski obali južno od Moščenic. Nekateri otoki so pa prava puščava. Čim nižje prihajamo proti jugu, tem bolj izginjajo gozdovi in pojavlja se ono značilno grmičevje, ki daje ovcam borno hrano; severni in severovzhodni robovi te valovite pokrajine so popolnoma goli, neusmiljena burja je pobrala z njih zadnjo pest zemlje. Tudi njiv, če sploh smemo tako imenovati male, skrbno obdelane koščke zemlje po skritih zavetjih in dolinicalh, je proti jugu vedno manj.

Križem teh kraških reber in dolin leže razmetane vasice, revne na zunaj in beraške na znotraj. Nastale so večnoma iz ene same rodbine in nosijo navadno tudi ime prvotnega naselnika. Sredi svojega posestva je sezidal mali, koščeni a žilavi Istrijan iz kamenja neometano hišo in zmašil najpotrebnejša gospodarska poslopja. Ker kamenita tla onemogočujejo kopanje kleti, so te hiše vedno enonadstropne. V pritličju je velika kuhinja s shrambo, v prvem nadstropju leži na slamnicalh vsevprek družina; posteljo ima kvečjemu gospodar z gospodinjo. Ko gospodar umre, si razdele sinovi posestvo, vsak prisloni na rodno hišo novo bajto in na ta način nastajajo mala selišča, zvezana navadno z najprimitivnejšimi kozjimi stezicami, nesposobnimi za večji vozovni promet.

* Omejujemo se v tem članku v prvi vrsti na vzhodno polovico Istre s Kvarnerskimi otoki.

Večna delitev posestev med sinove je tudi vzrok, da so v Istri srednje kmetije prav redek pojav. Silno razkosanost te malo rodovitne zemlje nam najboljše kaže dejstvo, da je bilo leta 1915. razdeljeno 495.000 ha vse istrske površine na 1,722.747 parcel, med tem ko je imela še enkrat večja Kranjska skoraj enako število parcel, namreč 1,772.744. Tudi število samostojnih posestnikov je bilo v mali Istri skoraj isto kot na Kranjskem, namreč 134.435 (na Kranjskem 137.040). Ta nezdravi pojav mora pripeljati deželo polagoma na rob gospodarskega poloma in bodoča agrarna reforma bo morala ustaviti neprestano razdeljevanje. Kako zdržema narašča število »samostojnih« kmetov, to izpričuje zlasti število živinorejcev. Leta 1890. so jih našteali 31.147, leta 1910. pa že 40.667, med tem ko se je dvignilo tozadevno število na Kranjskem od 64.133 le na 66.102.

Hitro in nenormalno naraščanje samostojnih posestnikov (oziroma živinorejcev) ne izvira le iz razdeljevanja očetove imovine, ampak tudi iz pridnega odkupljevanja. Avstrijska agrarna reforma iz leta 1848. (tako-zvana »kmetiška odveza«), ki je rešila kmetiško vprašanje prav po avstrijsko, se je menda na istrski meji ustavila, saj še dandanes tamkajšnji koloni niso nič drugega kakor navadni tlačani veleposestnikov, kakršni so bili naši kmetje pred letom 1848. Še pred nekaj desetletji je imela veliko večino zemlje italijanska signoria, ki je obvladovala iz mesta okolico daleč naokrog; le vsled pridnosti in varčnosti istrskega kmetiča na eni strani, ter zapravljenosti in nesposobnosti italijanskih veleposestnikov na drugi strani, so se veleposestva že močno razkosala. Mnogo je pripomogel k tej delni osamosvojitvi istrskega kmeta denar, izkopan po ameriških rudnikih in krvavo zaslužen po brodovih vseh pomorskih držav sveta.

Samoobsebi je umevno, da je v takih razmerah poljedelstvo še močno zaostalo, čeprav se peča z njim (leta 1910.) $\frac{5}{8}$ prebivalstva, t. j. 447.000 ljudi, ostale tri osmine so zaposlene večinoma v industriji in obrti (66.000), v trgovini in prometu (35.000; mornarji!). V poljedelstvu so zaposlene v pretežni večini ženske, moški iščejo razen v poljedelstvu zaslužek še kot mornarji, ribiči, zidarji, kamnoseki, rudarji v Ameriki itd., saj zemlja sama bi vsega ljudstva ne mogla preživljati.

Razmeroma majhen del istrske površine je rodoviten. Njiv je le 46.000 ha, travnikov 34.000 ha in vinogradov 24.000 ha; če pa upoštevamo le vzhodni del dežele, dobimo še žalostnejšo sliko. Če velja za kmeta v splošnem rek, da prisluži svoj kruh v potu obraza, velja to še prav posebno za Istrijana. Po nekaterih krajih mora znositi ves gnoj na hrbtu na svojo njivico, katere včasih ne more niti preorati, ampak le prekopati, a vendar rodi zemlja prav po mačehovsko. Iz naslednje razpredelnice je razvidna povprečna rodovitnost zemlje zadnjih deset let in pa razmerje med posameznimi poljedelskimi produkti. Da se jasneje pokaže ta žalostna zaostalost istrskega kmetijstva in neplodnost te z znojem obdelovane zemlje, navajamo v primerjavo rodovitnost Kranjske in Češke.

Ime produkta	Celotni pridelek l. 1915	na 1 ha		
		v Istri	na Kranjskem	na Češkem
	v q			
Pšenica	79.840	6·2	9·2	18·3
Rž	8.641	5·2	7·7	16·3
Ječmen	29.138	4·8	7·8	18·4
Oves	11.966	4·1	9·6	14·8
Koruza	127.213	6·6	12·8	36·6
Proso	2.740	4·7	10·9	12·5
Stročni sadeži . .	10.949	5·1	5·9	12·00
Krompir	223.102	35·3	91·1	97·7
Repa, prvi pridelek	13.220	30·6	99·6	251·2
drugi „	22.645	29·7	65·6	107·1
Zelje, prvi „	20.734	24·3	84·6	172·7
drugi „	35.298	28·6	64·1	—
Seno in otava . .	581.580	15·8	24·4	29·6
Vino	508.706 hl	15·0	20·5	15·0

Pri pridelkih bi bilo omeniti še 5542 q grozdja za konsum, 20.277 q raznega sadja in 9921 hl olivnega olja.

Če pogledamo statistiko gozdarstva, vidimo, da je z gozdovi pokritih 164.402 ha, t. j. 33·2 % dežele (na Kranjskem 44·4 %). Od gozdov je v privatni posesti 70·8 %, v posesti občin 17·8 % (na Kranjskem 2·1 %), ostali so pa last cerkve, fidejkomisov in raznih družb. Po teh številkah sodeč, bi bilo gozdarstvo še precej močno razvito, a istrskega gozda nikakor ne smemo primerjati z našimi gozdovi. Visokega drevja je v severni in v srednji Istri še nekaj, v jugovzhodni in na otokih je visoko drevje prav redek prikaz. Gozdovom prišteva statistika tudi komplekse, pokrite z grmičevjem, ki ga pridno obirajo ovce. Kljub temu je pa tudi to »gozdarstvo« Istrijanu velik vir dohodkov, saj izvozi vsako leto na jadrnicah na tisoče stotov drv v Italijo, medtem ko mora skoraj ves stavbni les in deske uvažati iz Kranjske in Hrvaške. Dobra kupčija z drvimi in nerazumevanje za ogromno korist gozdov preprečujeta tudi vsako racijonelno gozdarstvo in posebno ob obali se vrši v tem oziru pravo roparsko gospodarstvo. Komaj je drevesce ali grmič visok nekaj pedi, že ga poseka in proda italijanskemu prekupcu.

Živinoreja je vsled pomanjkanja travnikov na zelo nizki stopinji. Konj je bilo leta 1910. v vsej Istri 4026 (na Kranjskem 27.153), goved 60.490 (na Kranjskem 226.977), prašičev 50.693 (na Kranjskem 177.300), ovac 203.047 (na Kranjskem 24.195), oslov 19.742 (na Kranjskem 196) in razne perutnine 345.000 (na Kranjskem 590.906). Ker so konji vsled zaničnih potov ponekod sploh neuporabni, se poslužujejo v prvi vrsti potrpež-

ljivih oslov in mul. Zelo razvito je ovčarstvo, ki donaša prebivalstvu precej dohodkov, žal le, da spravijo vsled pomanjkanja izobrazbe in kmetijske organizacije največ dobička italijanski prekupci, ki kupujejo volno in sir od seljaka za slepo ceno. Več o tem še pozneje.

Čebelarstvo je slabo razvito, saj čebeli kraška Istra ne nudi primerne paše. Leta 1915. je bilo tam 3100 panjev (na Kranjskem 88.400), ki so donašali le po 4·5 kg medu na panj (na Kranjskem 5·4 kg).

Z lovom se Istrijan malo peča, lepe dohodke mu donaša ribištvo. Žal, da nam o njem ni na razpolago statističnih podatkov, a letni lov bo znašal na tisoče meterskih stotov. Večino rib poje domače prebivalstvo, saj zavzema riba poleg koruze in jančevine glavno postavko v prehrani, velike množine jih izvažajo na Reko, v Pulj in v Trst, odkjer jih potem razpošiljajo drugam. Tudi ribarstvo bi prinašalo pri smotreni organizaciji in državni podpori prebivalstvu velike dobičke, zato bo morala vlada temu vprašanju posvetiti še prav posebno skrb. Naš Kvarner je bogato založen z ribami in tamkajšnje ribištvo postane lahko vsled ugodnih železniških zvez z zaledjem nedogledne gospodarske važnosti za naše revno Primorje, a Jugoslavija bo morala tej važni narodno-gospodarski panogi posvetiti več pažnje kot pa zanikrna Avstrija, ki je upravljala Primorje, posebno pa še Istro, kot najničvrednejšo kolonijo. To gospodarstvo dobro osvetljuje dogodek, ki se je odigral pri obisku svoječasnega železniškega ministra Derschatte v Istri. Ko si je ogledoval minister te kraje in proučeval razmere, vzklikne presenečen, da je Istra še mnogo, mnogo let za drugimi deželami. »Natanko za toliko let«, mu odvrne neki istrski politik, »kolikor let je pod avstrijskim gospodstvom«.

O kakih večjih javnih zgradbah, vodovodih, cestah itd. tam skoraj ni govora in v tem oziru je bilo avstrijsko gospodarstvo naravnost zločinsko. Država je pobirala le davke, a brigala se ni za deželo prav nič in hrvatski seljak je bil na milost in nemilost izročen političnemu in gospodarskemu zlorabljanju italijanskih mogotcev. Tudi te razmere najlepše osvetljujejo besede pokojnega cesarja Franca Jožefa. Ko se je namreč vozil po našem Primorju, je opetovano izpraševal, kdo je zgradil to, kdo ono. »Francozi«, je bil neprestan odgovor. »Ej, zakaj niso ostali nekaj let več«, vzklikne vladar.

Glavna vzroka žalostnega gospodarskega položaja v Istri sta nizko kulturno stanje in politično zaslužjenje hrvatskega seljaka, ki sta onemogočevala vsako resnejšo gospodarsko organizacijo, predvsem organizacijo eksporta. Kot izvozno blago prihajajo v poštev volna, sir, ribe, olje, južno sadje in vino. Med hrvatskim kmetom in zunanjim svetom je posredoval doslej edinole njegov največji politični nasprotnik, italijanski trgovec v mestu. On je bil kmetov absoluten gospodar. Pri italijanskem trgovcu v mestu kupuje kmet vse leto na upanje manufakturno, specerijsko in drugo blago, v jeseni pa poravnava svoj račun s pridelki. Nakupno in prodajno ceno narekuje seveda trgovec. Seveda je trgovec vedno gledal,

da je bil hrvatski seljak njegov dolžnik, ki je bil zato prisiljen voliti italijanskega kandidata in podkriževati peticije za italijansko šolo. Našega slovenskega kmeta so iztrgale iz pogubnih rok nekdanjih oderuhov rajfajznovke, na trdne noge so mu pa pomagale razne zadruge, kmetiška društva in druge gospodarske organizacije, s katerimi je pokojni dr. Krek posejal slovensko zemljo. Gospodarske organizacije manjka danes Istri, če bi jo dobila, bi bila dežela v nekaj letih izpremenjena. Zrušena bi bila vsa mogočnost današnjega lažiitalijanstva. Nacionalni problem v Istri in vsi drugi sorodni problemi so le vprašanje gospodarske osamosvojitve istrskega hrvatskega seljaka, zato je tamkajšnji nacionalni boj popolnoma identičen z modernim razrednim bojem: mase hrvatskega malega kmeta-proletarca se bore z italijanskim izkoriščevalcem.

Samoobsebi je umévno, da je ustvaritev močne gospodarske organizacije v Istri zvezana z velikimi težočami. Široke plasti naroda so vsled pomanjkanja šol še na vse prenizki kulturni stopinji, domače hrvatske prosvetne inteligence pa skoraj ni. Edini izobraženec, ki živi in čuti s tem zapuščenim ljudstvom, je hrvatski duhovnik. On je edini narodov učitelj, voditelj in pomočnik. Posebno mlajša duhovščina, vzgojena v duhu Krekovem, je začela že s sistematičnim organizacijskim delom. Po deželi so se pojavljale čitalnice, hranilnice, gospodarska društva itd., kojih vpliv in pomen se je že začel uveljavljati in uvidevati, zato ni čudno, če je bilo sovraštvo tamkajšnjega Italijanstva naperjeno proti hrvatski duhovščini. Vse dosedanje delo je bilo le skromen začetek in dela je še ogromno. Izmed gospodarskih organizacij so najnujnejše hranilnice, konsumna društva in eksportne zadruge za vino, južno sadje in druge eksportne produkte, ki bi lahko donášali deželi ogromne vsote.

Statistika že obstoječe istrske gospodarske organizacije nam sicer kaže še precej lepe številke, a skoraj vse odpadejo le na »italijanska« mesta in deloma na slovenski del dežele, hrvatski seljak je do malega še popolnoma neorganiziran. Leta 1915. je bilo v Istri 255 zadrug (na Kranjskem 434), med katerimi je bilo 136 hranilnic, 23 konsumnih društev, 78 kmetiških in ribiških društev, 10 obrtnih zadrug, 4 stavbene zadruge in 4 druge.

Obrt po deželi ni razvita in ljudstvo izdeljuje najnujnejše potrebščine samo doma, zato o kakem samostojnem obrtnem stanu (razen po mestih) niti govoriti ne moremo, kar je navadno znak vseh kulturno in gospodarsko zaostalih dežel.

Pomembnejših podzemskih naravnih zakladov nima Istra, zato o kakih industriji (razen v Pulju) skoraj ni govora in tudi skromna trgovina se omejuje (razen v Pulju) v glavnem le na poljedelske produkte. Premogokop je v vzhodnem in južnovzhodnem delu en sam in sicer v Krapuju pri Labinu, ki je last trboveljske premogokopne družbe. Kvaliteta tega premoga je najboljša, a nakoplje se ga malo. Silno bogata je pa Istra na dobrem bavksitu, katerega je začela šele med vojno izkopavati vojna

uprava in topiti iz njega aluminij. Ker leži večina bauxitovih plasti tik ob vzhodni obali in na otokih (Čresu, Krku) ter bi bil pri primernih paroplovnih in železniških zvezah z našimi dolenjskimi premogokopi transport premoga, lesa i. dr. zelo poceni, lahko baš bauxit omogoči razvoj industrije, kjer bi našli bajtarji in mali kmetje precej zaslužka. Zelo mnogo je v teh krajih tudi vsakovrstnega marmorja. Nekateri veliki, doslej popolnoma nenačeti kamnolomi leže tik ob obali, n. pr. v kanalu Raše. V zadnjih letih se je s tujim kapitalom osnovalo več tvornic za konzerviranje rib. Tudi ta industrija ima vse predpogoje za razvoj, ki bi mogočno dvignil kvarnersko ribištvo. Onreniti bi bilo še manjše ladjedelnice (na Čresu, Lošinju in drugod), kjer grade solidne jadrnice za obrežni tovarni promet.

Ta malenkostna industrija seveda še ni mogla poroditi modernega industrijskega proletarijata, zato tudi o kakem razrednem gibanju delavstva (razen v Pulju) ni sledu. Celo delavci Krapinskega premogokopa so do malega vsi le okoliški kmetje in bajtarji, ki jih podjetje poljubno izrablja.

Važno narodno-gospodarsko postavko tvori tujski promet, ki bi se pri primerni organizaciji in državni podpori sčasoma še mogočno razvil in dvignil. Ker je bila iztrgana Istra iz kompleksa velike države, bo najbrže v tujem prometu začasna kriza, a posebno Kyarner ima toliko prelepili in zdravih krajev, da gotovo ne bo pretežko iznova privabiti tujcev. Doselej je bil tujski promet razvit zlasti na obrežju med Reko in Moščenicami, na Lošinju in na Krku, kamor so zahajali posebno Čehi. Tozadevna statistika iz leta 1914. izkazuje 8 letovišč s 67 hoteli in penzijoni, 3228 posteljami in 10 kopališči. Naval tujcev je bil pred vojno od leta do leta večji, zato gotovo ne bo težko sčasoma pri primerni organizaciji in podpori to število še podvojiti in potrojiti. Ob vsem Kvarneru bi lahko vzknila nova zdravilišča, kopališča in letovišča in tujski promet bi lahko preživljal velik del Istrijanov.

Prebivalstvo je mirno, trezno, verno in zelo moralno. Nezakonski otroci po deželi so prava redkost. Oblači se deloma še v preprosto narodno nošo, sešito iz domače raševine. Moški so male, koščene in žilave postave, med ženskami ni posebnih lepotic — naporno delo in slaba hrana jih kmalu postarata.

Po veri je pretežna večina katoliška (nekaj vasi je tudi pravoslavnih), po narodnosti slovenska in hrvatska. Italijanski živelj se umetno vzdržuje le po mestih, na deželi ga pa vsaj po vzhodni in jugovzhodni Istri iščeš zaman, Nekaj vasi je pač rumunskih, ki so pa do malega že asimilirane. Leta 1913. so našli med 402.656 prebivalci 147.417 Italijanov (38·15 %), 168.184 Srbohrvatov (43·52 %), 55.134 Slovencev (14·26 %), 883 Rumunov, ostali so bili Nemci (v Pulju), Čehi, Poljaki itd. Umljivo je, da je ta statistika močno potvorjena na škodo Slovanov, saj so tisoči

všteti kot Italijani in vendar ne znajo italijansko niti za silo. Pri ljudskih štetjih so vršili italijanski funkcionarji najhujše sleparije. Tako je bilo n. pr. v Krmedu pri Pulju naštetih l. 1900. Hrvatov 257 in 3 Italijani, leta 1910. so pa našteli že 296 Italijanov in — 6 Hrvatov!! Med Italijane prištejejo vse, kar je količkaj odvisno od mestnih mogotcev, zato se istrsko italijanstvo rekrutira v prvi vrsti iz hrvatskih seljakov, odvisnih od Italijanov, dalje iz renegatov in šele v zadnji vrsti iz pravih Italijanov, ki žive izključno le po nekaterih obrežnih mestih, na deželi pa ni o njih nobenega sledu. Pravilnejše narodnostno razmerje že nekoliko ugodneje prikazujejo številke zadnjih državnozborskih volitev. Tedaj so dobili italijanski kandidati 20.784 glasov, hrvatsko-slovenski pa 31.542 in vendar so tudi na te številke vplivali isti momenti kot pri ljudskem štetju. Faktično razmerje med obema narodoma še najpravičnejše tolmačijo številke iz leta 1846., ki navajajo 60.040 Italijanov (27 %) in 166.450 Jugoslovanov (73 %). Nepristransko štetje bi pokazalo tudi danes tri četrtine Jugoslovanov in eno četrtino Italijanov z vsemi renegati vred. Koliko je pristnega italijanskega življa, nam najočitneje pričajo priimki, med katerimi bi našteli komaj nekaj sto italijanskih, vsi drugi se končujejo na -ić, oziroma »italijanski« -ich.

Približno enako bo številčno razmerje med obema narodoma le v zapadnoistrskih okrajnih glavarstvih Rovinj, Poreč in Pulj, vsa druga izkazujejo ogromno slovansko večino, v nekaterih glavarstvih (Pazin, Voloska, Krk) pa Italijani niti v poštev ne pridejo. Kljub temu, da je v Istri slovanski živelj v veliki večini, je bila Slovanom sovražna avstrijska upravna politika popolnoma italijansko orijentirana in le-ta dosledna vladna podpora je tudi vzdrževala politično, kulturno in gospodarsko nadvlado italijanstva. Politične in finančne oblasti, pošte, železnice, vse je bilo zasedeno z Italijani in Italijanaši, Hrvat ni dobil kruha na svoji zemlji. Nedemokratični volivni red je potisnil Hrvate in Slovence popolnoma v ozadje in italijanstvo je brezskrbno paševalo tudi v avtonomni deželni upravi.

Gospodstvo Italijanov v javni upravi je posebno podpiral sistem velikih občin. Vsa Istra je razdeljena le na 54 občin s 355 katastralnimi občinami (Kranjska ima 368 občin z 935 katastralnimi občinami). Med temi je 22 mest, 21 trgov in 515 vasi. Mestecu je pogosto priklopljenih še precej vasi in od tam obvladuje mala italijanska klika trgovcev, gostilničarjev, obrtnikov in uradnikov s kakim veleposestnikom na čelu vso okolico. Spretno prikrojen volivni red, nasilstva in sleparije pod c. kr. protektoratom so omogočevale absolutno gospodstvo italijanske manjšine, ki šteje pogosto le neznaten odstotek prebivalstva. Labinjnsko občinsko gospodarstvo so n. pr. vodili najzagrizenejši Italijani, čeprav je celo zloglasna uradna statistika naštela tam le 1767 Italijanov in 10.149 Hrvatov. Kmetič v občinskem uradu ni smel niti ziniti v jeziku ogromne večine občinskega prebivalstva, z njegovim denarjem plačani italijanski priga-

njači so ga vrgli na cesto. Enako je bilo v Plominu (629 Italijanov in 4156 Hrvatov), na Čresu (2296 Italijanov in 5714 Hrvatov) in še drugod.

Umevno je, da so taki reprezentanti občine napenjali vse moči, da so dali občini popolnoma italijansko lice. Vse napise, razglase itd. so objavljali le v italijanščini, javne zgradbe so krasili z italijanskimi simboli itd. Na Čres so n. pr. pred nekaj leti pripeljali z velikim slavljem iz Benetk slabo ponarejenega Markovega leva ter ga vzdali v mestni stolp, da bi lagal neinformiranemu tujcu o »stoletni« italijanski posesti otoka. Če je zašel v tamkajšnje urade slučajno kak slovenski ali hrvaški uradnik, so ga insultirali toliko časa, da je moral oditi.

Vsa ta občinska gospodarstva so bila vse preje kakor vzorna. Občinsko imetje se je uporabljalo le v olepšavo in v prid mesta ter italijanske klike, za hrvatskega seljaka, ki je plačeval davke, se ni brigal nihče — ostal je brez cest, brez šol, brez vsega.

Politično življenje se je iz navedenih vzrokov prav šibko razvilo. Italijanstvo je orijentirano liberalno, slovensko-hrvatsko politično gibanje je bilo vsled pomanjkanja posvetne inteligence popolnoma pod vplivom in vodstvom duhovščine. Volivne borbe so se vršile v znamenju narodnih in slogaških gesel. Narodnostna borba je potiskala v ozadje vse druge politične momente in probleme, zato je bilo istrsko politično življenje plitvo, brez širokih obzorij in višjih ciljev. Fizično in idejno zastareli politični voditelji niso imeli smisla za sistematično organizacijsko delo, izgubljali so se v lokalnih zadevah. To slogaško letargijo, skoraj bi rekli indolenco, je v zadnjih letih nekoliko vzvalovila opozicija mlajše prosvetne inteligence, ki je začela od Rivijere sem naskakovati in izpodrivati staro vodstvo in staro smer. Ambiciozni voditelji te liberalne opozicije so naleteli pri politično neizšolanih in nezrelih masah na popolno nerazumevanje. Socijalna demokracija na deželi še ni imela tal in tudi po mestih (razen v Pulju in Opatiji) je bila njena organizacija zelo šibka.

Pogled na kulturne razmere v deželi je žalosten. Velikemu delu slovanskega prebivalstva je cerkev edini studenec umstvene in srčne naobrazbe in duhovnik edini izobraženec, ki se po svojih močeh briga zanj. On je njihov politični voditelj, gospodarski pomočnik in kulturni učitelj in delo, ki ga je tozadevno izvršila istrska duhovščina, je neprecenljive vrednosti. Zlasti na izobraževalnem polju je do malega vse uspehe pripisati trudu duhovščine, saj šolstvo je povsod, zlasti v vzhodnem delu dežele še na najnižji stopnji razvoja. Italijanska deželna in občinska uprava je na vso moč ovirala snovanje hrvatskih šol, pač pa povsod vsiljevala italijanske potujočevalnice. Navedli bi lahko celo vrsto velikih hrvatskih župnij brez šole, med tem ko so popolnoma hrvatski kraji poplavljeni z javnimi in privatnimi (Lega nazionale) italijanskimi učilnicami. Za hrvatski pouk ima največje zasluge »Družba sv. C. in M. za Istro« in pa duhovščina s prostovoljnim poučevanjem mladine.

Ni torej čudno, če je znalo leta 1910. izmed 292.857 nad 10 let starih prebivalcev brati in pisati le 172.448 oseb (58,9 % — na Kranjskem 81,7 %), samo brati 3800 oseb (1,3 % — na Kranjskem 6,1 %), popolnih, nad 10 let starih analfabetov je bilo pa 116.609 (39,8 % — na Kranjskem 12,2 %).

Če hrvatski seljak niti ljudskih šol nima, je umljivo, da pošlje svojega sina le redko v višje šole, zato odpadejo skoro vse številke o istrskih visokošolcih na italijanski del prebivalstva. V zimskem semestru 1913/1914 je posečalo razne avstrijske univerze (največ dunajsko in graško) 243 Istrijanov (s Kranjskega je bilo 332 slušateljev), razne druge visoke šole pa 108 slušateljev (s Kranjskega 201).

Srednjih šol je bilo v Istri 8 (na Kranjskem 9) in sicer 6 gimnazij (1 nemška, 3 italijanske in 2 hrvatski) ter 2 realki (1 nemška in 1 italijanska). Obiskovane so bile prav slabo. Na vseh gimnazijah je bilo leta 1913. le 999 učencev (na Kranjskem 2337) in na obeh realkah 239 (na Kranjskem 759). En srednješolec je prišel šele na 339 prebivalcev (na Kranjskem na 171), kar znači najnižje število srednješolcev v bivši Avstriji. Po narodnosti je bilo hrvatskih gimnazijcev 278, slovenskih 60, italijanskih 564. Na realkah je bilo 18 Hrvatov, 11 Slovencev in 123 Italijanov. Ženske srednje šole ni bilo v Istri nobene, pač pa 1 italijanski ženski licej (v Pulju) s 181 učenkami.

Državni moški učiteljišči sta bili 2 (1 hrvatsko in 1 italijansko) s 158 učenci, ženski učiteljski naraščaj se je vzgajal največ v Gorici. Trgovske šole ni bilo nobene (na Kranjskem 5), pač pa 2 trgovski nadaljevalni šoli. Raznih obrtnih šol je imela Istra 24 z 1566 učenci (na Kranjskem 48 s 3082 učenci), med temi le 265 Slovencev in Hrvatov. Kmetijski šoli sta bili 2 s 40 učenci (na Kranjskem 3 s 83 učenci). Za višjo izobrazbo nemških in italijanskih otrok so bile še 4 meščanske šole, ki so imele 361 učencev.

Kakor je razvidno iz navedenih števil, služi vse to šolstvo v prvi vrsti nemški in italijanski mladini, hrvatski narod ima od njega prav malo. Vzrok je predvsem v zanemarjenem in pomanjkljivem elementarnem šolstvu. Leta 1914. je bilo v Istri 23 deških, 21 dekliških in 221 mešanih ljudskih šol (na Kranjskem skupno 432). Med temi je bilo 39 slovenskih, 132 hrvatskih, 88 italijanskih, 2 nemški in 4 mešane. Krivica, ki se tozadevno godi Slovanom, bi se jasno pokazala šele, če bi nam statistika tudi navedla, koliko razredov odpade na slovensko-hrvatske šole in koliko na italijanske, kar pa seveda previdno zamolči. Pove nam le, da je skoro polovica istrskih šol enorazrednic, namreč 128, dalje je 78 dvorazrednic, 17 trorazrednic, 21 štirirazrednic, 15 petrazrednic, 5 šestrazrednic in 1 sedemrazrednica. Enorazrednice so skoraj izključno vse hrvatske, med tem ko imajo Italijani v izobilju dobro organiziranih večrazrednic. Zanemarjenost hrvatskega šolstva se jasno pokaže šele, če omenimo, da je obiskovalo izmed 62.270 šoloobveznih otrok pouk le 44.588 otrok (na Kranjskem

izmed 96.804 otrok 87.877). Brez pouka je ostalo tedaj 17.692 otrok (na Kranjskem 8727) to je nekako tretjina hrvatske mladine. Pa tudi te številke še niso povsem zanesljive, saj mnoge šole obstoje le na papirju in tudi šolski obisk je skrajno nereden, tako da je vsak resnejši uspeh popolnoma nemogoč, kar nam dokazuje že navedena višina analfabetov.

Precej zanesljivo sliko mizerije tamkajšnjega kulturnega življenja nam nudi število slovanskega časopisja v Istri. Leta 1914. je izhajalo 23 listov (na Kranjskem 67). Izmed teh je bilo nemških 6, italijanskih 12, slovanskih pa — 5 (na Kranjskem 57). Med tamkajšnje Slovence sicer prihaja večje število listov s Kranjske in iz Trsta, hrvatsko ljudstvo pa vsled nerazvitega šolstva sploh zelo malo bere. So cele župnije, kjer ne dobiva razen duhovnika noben človek lista.

Brezvestno vladanje bivših avstrijskih oblasti v Istri, nasilnost italijanske iredente, to sta bila činitelja, ki sta umetno zadrževala gospodarski procvit dežele in kulturni razvoj njenega slovanskega prebivalstva. Istra ima vse pogoje za krepak gospodarski razvoj, samo pravo umevanje za njeno posebno produktivno bogastvo je potrebno, da postane tudi ta dežela visoka aktivna postavka v jugoslovanskem narodnem gospodarstvu. Narodnostno zatiranje so izvrševali nasilniki v takšni meri, da je naravnost čudež, da ni pogoltnil italijanski val slovanskega življa. Neizmerno odporne sile je v tem ljudstvu, močna zavest narodnega pripadništva napaja kljubovalno moč slovenskega in hrvatskega prebivalstva Istre, saj drugače bi že davno stopilo v gabno armado renegatov.

Te zemlje, tega ljudstva ne damo, morje, ki buči ob obalih Istre, mora biti naše, ker je naša pravica do vsega tega prirodna, ne izumetničena kakor italijanska.

DR. S. F.:

Goriška.

Goriško vprašanje je danes za nas eno najtežjih in obenem najbolešnejših izmed vseh, kolikor jih še čaka rešitve, ker ravno v njem občutimo najhuje krivico, katero nam povzroča svetovni preobrat. Preveč smo verovali v samoodločbo narodov in pravičnost sveta in preveč zaupali v pomoč Wilsona, zato danes strašno razočaranje! Mesto združene, svobodne neodvisne domovine, je zasedla Italija ves naš zapad in mirovna konferenca je na najboljši poti, da sankcionira ta zločin.

Svetovna vojna je povzročila našemu narodu silno gorje, največ je trpela že izpočetka Goriška: persekucije in nasilstva leta 1914., uničenje dežele, beg naroda in njegova strašna usoda tekom bojev ob Soči, danes zopet neusmiljeni pritisk od strani Italijanov in vrh vsega še negotova usoda in nevarnost, da bo prisojena dežela Italiji!

Morda nobeno izmed spornih evropskih vprašanj ni v narodnostnem oziru tako nesporno kakor ravno goriško, akoravno bivata v deželi dva

avtohtona naroda že od pamtiveka. Odkar je koncem 6. stoletja naš narod naselil te kraje, preko katerih so drvela raznovrstna plemena od vzhoda kakor skozi široka vrata v Italijo ter oživil puščavo, se je ohranil kot izključni prebivalec v istih mejah do danes, le posamezne naselbine v Furlaniji so tekom stoletij izginile. Kjer se stikata slovenski in furlanski živelj, ni nikjer mešanega ozemlja, kot bi presekal, preneha povsod slovenska narodna posest ter pričinja italijanska.

Kljub temu zahteva danes Italija brezpogojno to deželo z vsem njenim zaledjem do demarkacijske črte zase. S to zahtevo je stopila že v vojno in si zagotovila nje uresničenje od strani svojih zaveznikov, danes pa se bori za nje posest z vsemi sredstvi.

Značilno je pri tem, da opira svoje zahteve na narodnostni princip in sicer s polnim uspehom. Za razumevanje tega treba poznati vse delovanje italijanskih nacionalističnih krogov od let 60. dalje. Že takrat se je začela v Italiji za osvobojo neodrešenih krajev agitacija, katera je tekom let naraščala in ustvarila mogočno iredento. Potom brošur, knjig, zemljevidov in časopisov se je vcepilo narodu in svetu prepričanje, da sta te danes zasedene kraje dušila avstrijski absolutizem in od njega podpirana jugoslovanska ekspanzija in ubijala njihov čisto italijanski značaj. To je ves svet verjel in še danes veruje, da ima Italija do teh krajev najčistejšo pravico. Precej je zagrešila na tem položaju tudi naša kratkovidnost, ker nismo nikdar smatrali za potrebno, informirati svet o svojih zadevah in že takrat pobijati nasprotno nam propagando.

Vsled razpada Avstrije in zasedbe dežele po Italijanih, stoji vprašanje Goriške danes pred svetom kot že na pol rešen problem, rešen ugodno za Italijane. Desetletne borbe in vse delo žilavega našega naroda tam doli, vsa narodna kultura, ki je tam dosegla svoj višek, je danes brezpomembna. Londonski pakt je bil sad italijanske propagande, danes so njegovi sklepi še vedno veljavni in ves naš napor proti njemu je skoro brezupen.

Italija zahteva naše zemlje tudi iz gospodarskih vzrokov. Ona hoče brezpogojno Trst kot najvažnejšo luko Srednje Evrope na jugu, ker ve, da dobi s Trstom tudi bogastva Srednje Evrope. Za Trst pa potrebuje močno zaledje in svobodne železniške zveze, potrebuje pa tudi zase prirodno bogastvo zasedene dežele, zlasti gozdove. S posestjo Goriške in Trsta zagospodari na Jadranu in Balkanu, Jugoslavija bo gospodarsko popolnoma odvisna od nje, zlasti slovenski del.

Vsi ti razlogi, v prvi vrsti narodnostni, na katere opira Italija svoje zahteve, so popolnoma neutemeljeni. Res prebivata na Goriškem drug poleg drugega oba naroda, slovenski in italijanski, oziroma furlanski, toda do tega je prišlo le vsled nezmisljega načina, po katerem je ustvarjala stara Avstrija svoje province, ne glede na dejanski položaj.

Goriška dežela obstoji politično iz Goriške grofije, katero so podedovali Habsburžani leta 1500. od goriških grofov, medtem ko je tvorila

druga polovica dežele, Gradiščanska grofija, posebno politično in gospodarsko popolnoma ločeno ozemlje. Na Goriškem prebivajo izključno Slovenci v vsej deželi, edino mesto Gorica je narodnostno mešano, občina Ločnik pa po večini italijanska. Na Gradiščanskem prebivajo kompaktno Furlani po deželi, Italijani po mestih; pet občin pa je tudi v tem delu dežele čisto slovenskih in sicer: Medana, Biljana, Kožbana, Devin in Doberdob, medtem ko spada k slovenski občini Neblo narodnostno mešana vas Dolenje. Čisto slovenskih občin je v vsej deželi 107, v katerih je prebivalo, všteti mesto Gorica, glasom zadnjega uradnega-ljudskega štetja iz leta 1910. 154.458 Slovencev in le 15. 184 Italijanov — tedaj okolo 90 % Slovencev in komaj 10 % Italijanov. To narodnostno razmerje je skoraj popolnoma neizpremenjeno od prvega početka, ko so se Slovenci naselili v deželi. Edino narodnostno izgubo zadnjega časa tvori občina Ločnik, ki se je poitalijančila tekom zadnjih 30 let.

Središče goriškega slovenstva je bila vedno Gorica, kamor so se stekale vse ceste in ves promet, in ki je bila tudi gospodarsko in kulturno središče slovenskega dela dežele, medtem ko je Furlanija težila gospodarsko in kulturno v Gradiško in Červinjan, v zadnjem času v Tržič. Mem slovenskim in italijanskim delom dežele ni bilo skoro nobenega stika, tako da sta se razvijala oba naroda popolnoma ločeno. To se opaža tudi na gospodarskem razvoju. Furlanija je danes še vedno deželna kolonov, nje gospodarstvo je v primeri z gospodarstvom slovenskega dela precej nerazvito, zemljiška last je po velikem delu v rokah fevdalnih veposestnikov in drugih večjih lastnikov. Slovenska Goriška dežela se je že zdavna otresla fevdalne gospode in kolonstva, ostanke najdemo le še v Brdih. Lastnik zemlje je kmet sam. Goriška dežela se je preživljala predvsem od poljedelstva, ki je bilo zelo intenzivno, zlasti v okolici Gorice. Zemljiški dohodek je bil dovolj velik, da se je močno obljudena dežela preživljala ž njim. Pridelovali so predvsem izvozne pridelke, zlasti krompir, sočivje, južno sadje in vino in sicer v okolici Gorice predvsem krompir, katerega so pridelali leta 1914. na vsem Goriškem 463.365 q, po večini v slovenskem delu dežele. Silno je bilo razvito vrtnarstvo, zlasti v bližnji okolici mesta; Brda in Vipavska dolina sta izvažala sadje, predvsem črešnje, kakor tudi vino, vse te pridelke največ na sever. Vinogradov je bilo v slovenskem delu dežele kakih 8000 ha; nad $\frac{4}{5}$ pridelka, kateri je znašal po statistiki leta 1913, 548.940 hl, so pridelali slovenski vinogradniki.

Dohodki poljedelstva so znašali po statistiki iz leta 1914. in po takratnih cenah nad 30 milijonov kron.

V goratem delu dežele je bila razvita živinoreja, v goriški okolici pa sviloreja, ki je pa v zadnjem času pojemala.

Tudi obrt je uspevala precej dobro, zlasti stavbinska, kamnarska, čevljarska in mizarska. Slovenska industrija je bila še mlada. V slovenskem delu Goriške je bilo 48 industrijskih obratov, nevštevši onih v mestu

Gorica. Slovenci so imeli največ opekarn, več usnjarn, čevljarsko zadrugo v Mirnu, nekoliko lesne industrije in nekaj kamnolomov v Nabrežini. V Lokovcu je bila precej razvita žebljarska obrt, v Sovodnjah pletarska in na spodnjem Krasu bičarska, na Banjški planoti in na Cerkljanskem pa čipkarska obrt. Vsled tega ni bilo skoro nikakega izseljevanja, naroda pa imel doma dovolj kruha in je živel splošno v precejšnjem blagostanju.

Tudi kulturno so dosegli goriški Slovenci visoko stopnjo. Slovensko šolstvo je bilo po deželi dobro razvito, tudi v srednje šole je zahajalo povprečno največ slovenskih otrok. K splošni izobrazbi ljudstva so pripomogle največ različne organizacije in društva, katerih je bilo okolo 500; samo v mestu Gorica jih je bilo 31. Največ je bilo izobraževalnih društev, in sicer 258, vrh tega pa 92 gospodarskih, 45 strokovnih in 8 športnih. Na vsako posamezno občino so odpadla tedaj povprečno več kot 4 društva. V Gorici je izhajalo v dveh slovenskih tiskarnah 12 periodičnih časopisov, medtem ko so jih imeli Italijani le 7. Splošno se je narod zelo zanimal za javna vprašanja in skoraj ni bilo hiše brez časopisa. Zaradi tega so bili goriški Slovenci najzavednejši del našega naroda, ki so se kljub političnemu in gospodarskemu pritisku od strani vlade, kakor tudi od strani Nemcev in Italijanov, prav lepo razvijali in dosegli celo višjo kulturno in gospodarsko stopnjo kakor italijanski sodeželani. Ob izbruhu svetovne vojne je bila ravno Gorica središče boja slovenskega naroda proti državi, in »Veda« je bila glasnik tega gibanja. Probujeno ni bilo le mesto in posamezniki po deželi, takozvana inteligenca, probujen je bil ves narod, ki se je v celoti udeleževal političnega življenja in narodnostnega boja in zasledoval pazljivo vse dogodke v zunanjem svetu.

* * *

Ob izbruhu svetovne vojne je padla težka roka avstrijskega absolutizma na Goriško. Vso inteligenco, zavedne fante in može po deželi so bili odpeljali v zapore; obdolžili so jih veleizdaje. Romali so, zasramovani od mestne sodrge, iz zopora v zapor, iz Gorice na ljubljanski grad. Tako se je pričelo trpljenje goriškega ljudstva! Kdor ni moral k vojakom, je ošel v zapor, tako da je bila dežela skoro brez vsakega vodstva in inteligence.

Se huje je postalo, ko je izbruhnila vojna z Italijo. Dežela je bila slabo preskrbljena in že takrat je vladala naravnost lakota, v poletju leta 1915 pa je divjala po goriški okolici in na Krasu kolera. Avstrijske oblasti so dostopale z narodom neusmiljeno. Ni bilo zdravniške oskrbe, niti najenostavnejših higijeničnih odredb za bolnike, le vojaške straže so stale pred okuženimi hišami. Medtem je gnala avstrijska uprava ljudstvo iz ogroženih vasi. Brez vsakega obvestila, brez vsakega pripomočka so morali ljudje celo ponoči in v največji naglici nenadoma zapuščati svoje domove in bežati. Ponoči so jih vojaki in orožniki podili iz postelje in kogar so ponednevi zalotili na polju ali zunaj, so ga odgnali, ne da bi mu dovolili od-

nesti s seboj vsaj najpotrebnejše predmete. Ljudje so morali bežati peš in na vozovih proti kranjski meji, kjer so jih nalagali na živinske vozove in prepeljali v notranjost države. Cele tedne so bile ceste polne voz in tisočev glav živine, katero so morali begunci med potjo ali na meji pustiti in prodati vojaštvu. Drugo imovino so izgubili po poti ali na železnici. Po zapuščenih domovih je avstrijsko vojaštvo ropalo in pustošilo, in nikomur ni prišlo na um, da bi rešil ubogim ljudem imetek iz zapuščenih hiš. Tako se je godilo prvikrat, ko so Italijani napadli, isto se je ponovilo, ko je padla Gorica in pozneje, ko so bili nadaljnji kraji izpraznjeni. Vedno so morali ljudje v naglici in v zadnjem trenutku bežati, ko se je že boj vršil v njihovi bližini. Zato je bilo tudi vse polno ljudi ranjenih in ubitih na begu. Na ta način so propadle milijonske vrednote, katere bi bilo mogoče z lahkoto rešiti.

Skupno je bežalo izpod domače strehe okolo 80.000 Slovencev. Večina se je nastanila med rojaki na Kranjskem, Spodnjem Štajerskem in Koroškem, drugi del pa so odpeljale avstrijske oblasti v notranjost države, na Gornje Štajersko, Moravsko in Češko, celo na Ogrsko, največ pa na Nižje Avstrijsko. Na Nižje Avstrijskem so jih spravile v celo vrsto taborišč v primitivne barake, skozi katerih strehe je lil dež in katerih stene niso mogle ljudi, nevajenih podnebja, varovati občutnega mraza. V barakah o kakih higijeni ni bilo niti sledu. Vse polno nesnage in vsakovrstne golazni, nič postelj, niti odej, uprava neurejena, tako so živeli Goričani v prvih časih v taboriščih. Kar je država dala za njihovo oskrbo, so pograbili različni špekulantje, ki so si na ta način nagrabili milijone. Nemško ljudstvo jim ni bilo prijazno, ni jim hotelo ničesar prodajati, in kar so si mogli kupiti, so morali plačevati po najvišjih cenah. Tako so porabili v kratkem času vse svoje prihranke. Ljudstvo jih je zasramovalo kot izdajalce in jim očitalo, da so krivi vojne, ter jih vedno ogrožalo. V taboriščih se je postopalo z njimi do otvoritve parlamenta kakor z navadnimi političnimi interniranci. Niso uživali nikake osebne svobode, vsled nezadostne hrane in slabih higijeničnih odredb so bile nalezljive bolezni silno razširjene. Samo v taborišču Gmünd je umrlo v prvih 7 mesecih čez 3000 beguncev, v taborišču Steinklamm pa v 1 mesecu nad 280 otrok.

V olajšavo bednega stanja je odmerila vlada spočetka 70 vin. begunske podpore na osebo in dan, toda le onim, ki so stanovali izven taborišč in nad Dravo, medtem ko vsi begunci pod Dravo, t. j. v ožjem vojnem ozemlju, niso dobivali do 1. julija 1917 niti vinarja. Niti te beraške miloščine niso delili pravilno in tisoče ljudi je sploh nikdar ni prejelo. Zaslужiti pa niso mogli ničesar, ker jih kot tujce niso sprejemali na delo, matere, starci in otroci pa sploh niso mogli delati in teh je bilo največ. Edino na Češkem se jim je godilo bolje, tam so bili sprejeti res gostoljubno in se je ravnalo z njimi kot z ljudmi in brati.

Ko je propadla stara Avstrija, so začeli Nemci hladiti svojo jezo nad nesrečneži, katere so metali iz stanovanj, odpovedali jim aprovizacijo,

ustavili podpore in tudi prodajati jim niso hoteli ničesar. Zato so bežali vsi domov, deloma so jih prèpeljale jugoslovanske oblasti v Strnišče pri Ptuj, kjer jih prebiva danes v nekdanjih vojaških bolnišnicah 3100. Taborišče je sicer lepo in higijenično dobro urejeno, begunci pa so nastanjeni kupoma v barakah, ki niso razdeljene v stanovališča za posamezne družine, le uradniki in boljše družine imajo lastna stanovanja. Prehrana je slaba. Za 1200 oseb je odmerjenih dnevno le 4 kg masti, 3 kg soli itd. Zjutraj dobe slabo grenko črno kavo, opoldne slabo juho, repo in krompir, zvečer zopet črno kavo. Otroci in starci ne dobivajo nikakega priboljška. Do danes se niti za te niti za druge begunce ni zadostno poskrbelo, zlasti ne za njihovo zaposlenje, kljub temu pa so se premnogim ustavile podpore, tako da žive danes v slabših razmerah kakor preje.

Tudi v slovenskih deželah se jim ni godilo mnogo bolje kakor v tujini. Narod jih ni sprejemal prijazno, po večini so tudi tukaj mnogo težje dobivali potrebno hrano kakor drugi ljudje, celo stanovanja so težko našli. Niti občine, niti druge javne oblasti jim niso bile posebno naklonjene, narod sam jim je bil neprijazen, tako da je ostalo do danes razmerje med Goričani in domačim ljudstvom precej napeto. Tega je kriva predvsem slaba organizacija, zlasti pa to, da se nihče ni brigal za nje, niti stranke, niti posamezniki. Za Rdeči križ in podobno so se nabrali v Sloveniji milijoni, za begunce pa so pritekali vinarji. Nihče ni skrbel za to, da bi se mogli ti ljudje pošteno preživljati, da bi mogli kmetje obdelovati zemljo, akoravno je bilo toliko gospodarstev zapuščenih; raje so jih pustili, da so živeli kot begunci od državne in narodove miloščine. To ostane za vedno črn madež na našem narodu!

Po Kobaridu so se začeli Goričani vračati na svoje domove, mesto katerih so našli eno samo ogromno žalostno razvalino, v katero je izpremenila vojna nekdanj solčno Goriško.

Med razvalinami po poljih in povsod so ležala skladišča municije in orožja, polja so bila razkopana in preprežena z jarki in žičnimi ovirami. Med temi so začeli ljudje za silo urejevati nova bivališča in obdelovati svoja polja. Uradi so jim obljubili pomoč, toda te pomoči ni bilo od nikjer, kar je bilo dežele obnovljene, so jo obnovili sami.

Kakšen je bil položaj dežele, naj povedo številke! Izmed 107 slovenskih občin, nevštevši mesta Gorice, je bilo 33 občin porušenih in 35 poškodovanih, oropanih pa nad 75. Vseh prizadetih občin je bilo 80, v katerih je bilo po štatistiki 22.106 hiš. Od teh je bilo popolnoma porušenih 8994, poškodovanih 3747, popolnoma izropanih 14.736. Ako štejemo vrednost hiš (zidovja) povprečno po K 7500, vrednost poškodb na zidovju povprečno po K 3500 in škodo na lesenih predmetih stavb, orodju itd. po K 1500, znaša celotna škoda pri 14.736 hišah nad 102.600.000 K. V mestu Gorica je bilo izmed 2300 hiš slovenskih približno 800, od katerih je 400 (najmanj) porušenih in znaša škoda na teh, na javnih stavbah v mestu in po deželi

nad 23 milijonov kron. Ravno tako je tudi uničena skoro vsa industrija. Ta škoda znaša nad 7 milijonov kron. K temu je prišteti še škodo na hišni opravi v Gorici in po deželi, katera znaša najmanj 33,472.000, tako da znaša skupna škoda na stavbah in opravi nad 166 milijonov.

Uničene so tudi vse kulture. Izmed približno 8000 ha slovenskih vinogradov je uničenih vsled poškodb, oziroma vsled opustitve skoro 6000 hektarjev, od 62.474 ha gozda najmanj 15.000 ha popolnoma in 18.000 ha deloma, poškodovanih je tudi približno 20 % travnikov in ravno toliko njiv ter vsaj 10 % pašnikov. Škoda na teh kulturah, na vrtovih in na nasadih znaša najmanj 86 milijonov kron.

V slovenskih okrajnih glavarstvih je bilo leta 1910. 2597 konj, 53.665 glav goveje živine, 59.607 prašičev, 19.661 ovac, 6102 koz in 8949 panjev. Vsa ta živina je skoraj popolnoma izginila, ostalo je je komaj 20 %, tako da znaša škoda na živinoreji najmanj 23.660.000 K.

Pripomniti je, da so se vzele za podlago cenitve predvojne cene iz leta 1914.

Nadalje je prebivalstvo pretrpelo na pridelkih nepreračunljivo škodo, ker je izgubilo vse dohodke od dneva svojega bega dalje, na vinogradih tudi pridelke za najmanj nadaljnja štiri leta. Ta gospodarska škoda znaša najmanj 145 milijonov kron.

Ako upoštevamo, da je zapustilo svojo domovino nad 80.000 prebivalcev, ki so prebivali v tujini deloma nad 4 leta, je mogoče preračunati tudi visokost izdatkov, katere so imeli v tem času za svoje preživljanje. Ako računamo, da so potrošili povprečno na dan po 3 K na osebo, pri čemur se seveda niso upoštevali stroški beguncev v taboriščih, in se je tudi upoštevalo, da niso vsi naenkrat zapustili dežele, znašajo ti izdatki najmanj 131 milijonov kron. Samo na vojaških vzdrževalnicah so bili vsled avstrijskega sistema oškodovani goriški begunci v tem času za nad 27 milijonov kron. Končno je upoštevati tudi škodo, katero so pretrpeli vsled zadobljenih telesnih poškodb in vsled smrti svojcev, povzročene po izstrelkih.

Samo ta škoda znaša skupno skoro 600 milijonov kron, ako bi pa računali po današnjih cenah, mnogo milijard.

Škoda na javnih napravah, cestah, železnicah, ravnotako tudi škoda denarnih zavodov, izguba kapitala, obresti, ter dohodkov podjetij se ni računala.

Kljub temu in kljub vsi brezbriznosti in naravnost sovražnosti avstrijskih oblasti narod ni obupal, ampak začel takoj ob svojem povratku obnavljati svojo ubogo imovino. Med razvalinami se je začelo polagoma novo življenje, vojna se je bližala svojemu koncu in narod je štel dneve, ko pade trhla država v prah. Prinesel je s seboj iz begunstva neizbrisno sovražstvo do Avstrije in do svojih zatiralcev in neutešeno hrepenenje po svobodi. Pripravljal se je na čas odločitve, ker je veroval sveto v geslo o samoodločbi. Zato je sam iz svobodne volje izvršil glasovanje, s katerim

je odločil o svoji usodi. 17. oktobra 1918. so se začeli pobirati po Goriškem podpisali za izjavo, da hoče biti združen ves narod v neodvisni Jugoslaviji in to izjavo je podpisalo 84.985 oseb v 81 občinah, medtem ko podpisov po ostalih občinah zaradi prihoda Italijanov ni bilo več mogoče zbrati.

Kot odgovor na ta akt samoodločevanja so vkorakali Italijani v deželo in začeli v njej neusmiljeno gospodariti. Nezaslišani pritisk, uničenje avtonomije, odprava osebne svobode, aretacije in neusmiljene obsodbe, ropi in umori, zatiranje vsakega narodnega pojava spravlja že itak nesrečni narod v obup. Kljub temu vztraja možato in zvesto in nobena sila ga ne more ukloniti. V svoji nesreči pričakuje rešitve od svojih svobodnih bratov in od mirovne konference v Parizu.

Koliko je storil v tem oziru slovenski narod svojo dolžnost? Res je morda v njem mnogo volje, da odreši nesrečno deželo, pozabljamo pa na svojo najprimitivnejšo dolžnost do prebivalcev Goriške, ki prebivajo še tukaj kot begunci! Njegova prva in glavna dolžnost bi bila, pokazati vsem prebivalcem zasedene Goriške, ki so primorani prebivati izven svoje domovine, da žive v osvobojeni domovini, ki hoče tudi njim biti dobra in skrbna mati. Zboljšanje njihovega še vedno izredno slabega položaja brez vsake ozkosrčnosti in kratkovidnosti je danes ena glavnih nalog države. Zlasti je nujna ureditev vprašanja podpor in preskrbe. Sploh treba vprašanje beguncev in njih preskrbe razmotrivati z drugega stališča kakor vprašanje brezposelnih in vračajočih se vojakov. Z njim se je baviti nadvse resno in temeljito, ker je tako zamotano in obenem tako važno, da bi vsaka prenegljenost in površnost le škodovala, zanemarjenje tega vprašanja pa se utegne v bodoče bridko maščevati.

Danes se Goričani vračajo na svoje domove, dobro vedoč, da jih čaka doli težka usoda, da jih čaka tam sužnost. Na to pot potrebujejo krepko moralno oporo in zavest, da ne bodo tam popolnoma zapuščeni, da živi tukaj njihov narod svoboden in močan, ki jih ljubi in katerega glavna skrb je, da njim pomaga. Morda jih čakajo še težki dnevi, ko bodo komaj prenašali svoje gorje in vztrajali do dne, ko padejo okovi, v katere jih hoče vkovati sovražni imperijalizem.

Sicer usoda Goriške ni še odločena in ne vemo še, kako bo izpadla odločitev. Kakor pa vse kaže, ni mnogo upanja na ugodno rešitev. Z velikim zaupanjem so zrla ljudstva v Pariz, pričakujoč od tam odrešenja in pravice. Tam pa sedi desetorica mož pri zeleni mizi in odloča svojevoljno o usodi narodov, ne vpraša narodov, niti lastnih, niti drugih, ker štirinajst Wilsonovih točk je odstavljenih z dnevnega reda in mesto njih slavi orgije imperijalizem, hujši od onega, ki je rodil brest-litovski mir. Toda naj odločijo ti možje kakorkoli, izmučen svet ne bo dolgo nosil naloženih mu novih okov in njegova jeza bo odnesla desetorico mož in njihove papirnaté pogodbe s pozorišča.

Vihar nastaja v osrčju Evrope, požar iz vzhoda je že objel Ogrsko! Če se možje v Parizu ne spametujejo, bo ta požar objel vse. V njegovih

plamenih bo izginil stari svet in nastal bo novi svet, svet pravice in enakosti. Ako pariška konferenca ne bo uredila pravično obenem z drugimi vprašanji tudi vprašanja Goriške, ga bo uredila gotovo svetovna revolucija! To nam je edina tolažba v teh težkih trenutkih.

ABDITUS:

Mnogoobrazni malik.

V lanski jugoslovanski številki »Demokracije« sem objavil spodaj ponatisnjeni članek. Avstrijski cenzor ga je zaplenil z naslovom vred.

Članek je bil napisan na otoku Čresu, pod vtisom izjave tedanjega vodilnega državnika bivše Avstrije, viteza Seidlerja. Ta je dejal, da Nemci ne bodo nikoli dopustili, da bi pripadle jugoslovanski državi, četudi kdaj nastane, tiste slovensko-hrvatske pokrajine, ki leže ob morju in pa one, po katerih vodi pot s severa do njega.

To je bila beseda nemškega imperijalizma.

Med tem je Avstrija poginila, nastala je jugoslovanska država, danes še nekonsolidirana, oslABLJENA v svoji notranji moči, obdana od samih sovražnikov.

Še preden smo se v tem vrtincu državnih preobratov prav zavedli, je stegnil svoje pohlepne roke po pokrajinah, o katerih je govoril besednik nemškega imperijalizma — italijanski imperijalizem. Danes smo zlasti Slovenci še na slabšem, kakor smo bili doslej. Samoodločba narodov, svoboda in varstvo malih narodov — vse sama fraza, vse zgolj slepilo? Iz strte in pomandrane krivice se je porodila druga, nič manjša, nič manj zmagovita.

Imperijalizem — to spoznavamo, ker ga čutimo — je vedno in povsod enak, je vedno v lepe državnopravne opravičbe zavito nasilje. Samo eno rešitev poznam, ki bi nas vse, vse človeštvo, mogla rešiti te kapitalistične mōre — dosledno izvedena socijalistična misel.

V tem primeru pa je bistvo socijalizma — odkritosrčnost in poštenje. Če hočemo, da bodo drugi poštene in odkritosrčni napram nam, moramo najpreje biti tudi mi sami. Zato smo socijalisti tudi proti imperijalističnim tendencam doma. Če bomo to, ne dvomim, da bo strt od te naše idejne moči tudi italijanski imperijalizem s svojimi krivicami vred. Teda j ko zmaga socijalistična misel pri vseh ljudeh in vseh narodih.

Ta zmaga se bliža.

»Daj nam danes naš vsakdanji kruh!«

Kamorkoli se ozre oko vidi kamen. V kamnenih gredicah rastejo oljke in figova drevesa, se solnčijo trte. Med drevjem leže majhne rdeče zaplate kamene zemlje; tu je vsadil seljak žito, krompir, fižol. Bogvè, ali mu ne bo suša vzela njegovega truda težko pričakovanih plodov. Lani

so vsadili fižola, da bi dva meseca lahko živeli od semena. Dolga suša pa je požgala vse, jeseni seljak ni imel kaj deti v usta, in preživljal se je s travo in listjem. Večkrat najdejo na polju mrtvega človeka; na svoji kraški grudi je umrl, pri delu, oslabiljen od lakote. Samotni otok je prepuščen sebi samemu, njegove prometne žile so prerezane, poitalijančeno mestece ob zalivu je mrtvo, pomoli zapuščeni, parniki z blagom — kje se mude tako dolgo? In seljak se trudi, brezupen je njegov boj: — kamen naj rodi!

To ljudstvo je dolga leta hodilo v Ameriko za zaslužkom. Tam so stradali in hranili, da polagoma odkupijo domačo grudo od bogatih tujerodcev, ki so mu jo zaplenili v davnih dneh. Mnogi se niso več vrnili, preostali so kakor seme, položeno v zemljo zato, da bo rodilo. Verujejo v žetev, šepetajoč molitev v širni obok:

»Daj nam naš vsakdanji kruh!«

Takó je življenje na istrskem otoku v letu 1918.

*

In 3. maja 1918. pove predsednik avstrijskih ministrov na ves glas: Ne vem, ali bo jugoslovanska država kdaj ali ne bo nikoli, to pa vem, da ne bo nikoli vsebovala tistega dela jugoslovanskega naroda, ki prebiva ob morju in ob potu do njega, Slovence in primorske Hrvate. Zakaj? Zato ker Nemci ne dovolijo, da bi jim kdorkoli zaprl prost in svoboden dostop do Jadrana.

Zahteva po državnem ujedinenju vseh Jugoslovanov nasprotuje torej interesom avstrijskih Nemcev, ki hočejo obdržati tudi za sebe hlebček kruha, ki ga dajejo jugoslovanske dežele ob morju in ob potu do njega. Domače ljudstvo naj se zadovolji z drobtinami, ki bodo padale z njih nize.

Nemci so povedali, da smatrajo jugoslovansko vprašanje pred vsem za krušno. Povedati so morali nekaj tudi vsled tega, ker je našla jugoslovanska deklaracija med narodom, posebno pa med Slovenci, ki so najbolj prizadeti, tako silen odmev in je izzvala enotno ljudsko voljo. Še bolj bistro kot inteligenca, je preprosto ljudstvo spoznalo, da je zahteva po narodni jugoslovanski državi, ki naj obsega vso njih zemljo, zahteva po kruhu in svobodi, da gre za boljše in veselejše življenje v bodočnosti. V tej zahtevi je izražena zgodovinska potreba vsega ljudstva, ona ni zgolj kakšen političen postulat, ki se pozabi nanj, ako je premalo učinkovit, ona vsebuje veliko več kot le demokratično ureditev notranjih javnih uredb, ona je naša krušna karta — da se izrazim času primerno — ki jo prezentiramo vsemu svetu, da nam jo prizna in potrdi.

Slovensko ljudstvo podkreplja svoje stremljenje po državnem ujedinenju predvsem z zemljepisno lego svoje domovine. Njena primorska lega mu jamči, da bo svoboden in samostojen živel boljše gospodarsko in kulturno kot doslej. Jugoslavija, v kateri bi ne bilo Slovencev in primorskih Hrvatov, odrinjena od morja, od ceste v veliki svet, bi bila v

državnotvornem pogledu pokveka, ki bi ne mogla živeti svobodno in neodvisno; bila bi v vseh ozirih plen mogočnejših sosedov; njena neodvisnost in svoboda bi bila le navidezna. Slovensko ljudstvo je s svojim svobodnim glasovanjem o majniški deklaraciji nedvoumno izjavilo pred vsem svetom, da se hoče državno ujediniti z ostalimi Jugoslovani, ker se čuti z njimi kot en sam narod. Narodna zavest ljudstva pa ugotavlja in ustvarja narod.

Slovensko ljudstvo zahteva zemljo, ki na njej živi, izključno za sebe; potrebuje jo, ako se hoče narodno, politično, gospodarsko in kulturno osamosvojiti. Pri tem se opiramo na prirodno pravo, poudarjajoč, da ne priznavamo nobenih rezultatov dosedanjega historičnega razvoja kot večnih, nedotakljivih. Ugovor Nemcev, da se Slovenci in primorski Hrvatje ne smemo združiti z ostalimi Jugoslovani v eno državo, ker bi bili sicer oni odrinjeni od Jadranskega morjá, vsled tega nakazani na razum z bodočo državo Jugoslovanov, je v protislovju s prirodnim pravom, na katerega se sklicujemo. Ta ugovor obenem zanikuje načelo narodne samoodločbe, ki je pglavitni postulat demokracije; razložiti si ga moremo samo iz poznanja nemškega narodnega imperijalizma, ki se v sedanji vojni bojuje za svoje priznanje. Pravno vzeto je vsak imperijalizem nasilstvo, ki se utemeljuje in opravičuje le z notranjimi razvojnimi tendencami naroda, ki hoče živeti na stroške drugih podjarmljenih. Imperijalizem je narodno organizirano kapitalistično hotenje in čustvo, ki je ravnotako s stališča krščanstva kakor vsake druge etike — nemoralno, toraj tudi krivično.

Če je tok naše dobe res demokratičen, potem je ta nemški veto v protislovju z njim in se torej za trajno ne bo mogel uveljaviti. Tu se križata dva nazora o svetu in njega bodoči ureditvi: imperijalizem nemškega naroda in demokracija jugoslovanskega ljudstva. V tem protislovju, v katerem je izražen boj za vsakdanji kruh, najde naš narodni boj svote temeljitev in opravičbo kot transformirani razredni boj, kot obrambni boj slabejšega proti nasilstvu močnejšega. Nemci zahtevajo naš hlebec kruha za sebe; deliti in rezati nam ga hočejo po svoji volji in vesti.

Ob morju ležeča Jugoslavija bi bila posredovalec trgovine med južnim evropskim zapadom in vzhodom. Preko njenega ozemlja bi vodila pot svetovnega trgovca v Orijent, na zapad, na vzhod, preko njenih zemelj in pristanišč bi se prevažali pridelki in izdelki mnogoterih dežel. Pod njenim varstvom bi tod postavili svoja blagovna skladišča in banke trgovci iz daljni delov sveta, kos svetovne trgovine bi bil v njenem naročju. Podoba starega Dubrovnika bi se povrnila; v večji in silnejši obliki, jugoslovansko Primorje bi se ovenčalo s svežim cvetjem tujih kultur, postalo bi njih veliko prometno križališče.

To bi nam pokazalo in omogočilo nova pota gospodarskega razmaha. Doslej smo sirovine svojih dežel prodajali v tujino, ki nam je iz njih izdelane produkte zopet prodajala. V tem dejstvu temelji naša sedanja

gospodarska pasivnost, naša narodno-gospodarska siromaščina. Dvig-njena prekmorska trgovina bi nam prinesla sredstva za vzpostavitev do-mače industrije, s čemer bi podvojili svoje dohodke, iz katerih bi mogli doma prerediti svoje ljudstvo, ki se je doslej moralo potikati po tujini za dninarskimi zaslužki. Našo lesno trgovino so na priliko doslej vodili Lah, našo domačo obrtnijo je pohodila konkurenca tuje industrije, naš premog je služil tujim interesom na suhi zemlji in na morju. Vsled naše odvisnosti nismo mogli izkoristiti za sebe niti naravnih plodov svoje zemlje; skoro zastoj smo jih morali prepuščati tujini, ki je bogatela od njih.

Zahtevamo svoje ujedinjenje, neodvisnost in svobodo za svojo no-tranjo ureditev. Dosedanji zgodovinski razvoj nas je nasilno pohabil, raz-bil na posamezne koščke. Tako smo kot narod delavski invalid, ki ne more delati in živi od miloščine. Komaj da smo izrekli svojo voljo, zbrati svoje razmetane ude in ustvariti življenja in borb zmožno telo, pride nemški veto in napove — našo novo delitev.

Bodimo prepričani, da nam Nemci dobrovoljno ne bodo dali in do-volili ničesar. Jugoslovanska država more biti le plod zgodovinskega razvoja in dobe, ki jo zaključuje sedanja vojna. Ako bo doba, ki ji gremo nasproti, res priznala načela demokracije kot vrhovna pri bodoči ureditvi in organizaciji svetá, potem ni dvoma, da stojimo Jugoslovani na pragu dobe, ki nam prinese osvoboditev in ujedinjenje. Imamo moč, da pripo-moremo bojujoči se demokraciji do zmage, ako se tudi sami naučimo misliti in čutiti demokratično. Najprej mora demokratično čustvo prožeti tudi nas vse, da se bomo za trajno zavedli svojega dosedanjega nemo-ralnega hlapčevstva. Ta zavest vsega našega ljudstva bo zaupanja vredni vodnik v večjo in boljšo bodočnost.

*

Tu doli v Primorju, na otokih, je sedaj nebo sinje, morje jekleno, daljni bregovi so modri. Zemlja je žalostna. Trgovec je zaklenil svoje durt, seljak je oslabel od lakote, vasi izumirajo, parniki razpadajo, po cestah prosí ljudstvo milodarov. Votlo strme v solnčni dan oči ubožanega ana-fabeta.

Daj nam naš vsakdanji kruh!

Osvoboditeljem.

Naša meja gori, naša zemlja kriči:
ne raztrgajte nas, pomandrajte nas!
Vi, laži-preroki, ste v svitu svobod
prišli, gladnooki, prinašat nam spas.

Naša meja gori, ves v plamenih je Kras.
In kriči in kriči. A možjè govorè
o svobodi vetrov, bratoljubju rodov —
in trgajo v živem telesu srcè.

In trgajo, trgajo, trgajo nas.
Ne trgajte duše, vi modri možjè —
pobijte nas k tlom, pomandrajte nas
in vrzite nas v naše svobodno morjè!

Iz nas, iz valov, iz črnih grobov
razkljuje vam vest in raztrga srcè,
ko planejo v svet iz dna bednih rodov
osvetniki naši, vi modri možjè!

Pregled.

POLITIKA.

Dve sili. V Parizu so se bili sešli zmagovalci svetovne vojne. Po pravih stare diplomacije se posvetujejo, sklepajo in odločujejo. V Parizu ne zboruje zbor zastopnikov svobodnih in enakopravnih narodov, malih in velikih. Narodi stoje ob strani, vklenjeni in zasuznjeni, čitajo in stiskajo onemogli pesti.

V bogatih dvorinah sedi svet desetorice, lakaj zapadne evropske buržoazije in vojaštva. Angleži, Francozi, Italijani, Amerikanci in Japonci sede v tem svetu in samo oni, zastopniki svetovnih imperijev petih velesil.

Ko smo še ječali pod jarmom nemškega in ogrskega militarizma in imperijalizma, smo zaupajoče gledali na zapad v nadi, da prinese svetu osvobojenje. Prečesto so govorili svetu o osvobojenju izpod jarma pruskega militarizma, o svobodi malih narodov

so govorili ravno možje, ki sede danes v svetu desetorice.

V svojem trpljenju smo verovali njihovim besedam kljub temu, da smo vedeli, da govore to zastopniki držav z ogromnimi kolonijami in ogromno kapitalistično industrijo. V ječi smo sedeli takrat, puške so bile namerjene na naša prsa, vešala so bila pripravljena. V tem obupnem stanju smo bili veseli, če smo slišali samo besedo o svobodi, obupno smo se ozirali po prijateljih, oklepali smo se vsake bilke, verovali smo v antanto, ker od tam so prihajala poročila o svobodi.

Tako smo čakali težke mesece, leta so minula in potem smo pričeli čutiti, kako se rahljajo verige, kako popuščajo, in nekega dne smo prosto zadihali — bili smo svobodni, prvič smo bili svobodni po dolgih stoletjih suženjstva.

Toda komaj smo razprostrli svoje roke, komaj smo odprli oči, da se razveselimo

dneva našega vstajenja, že je kanila grenkoba v naše življenje. Senca je vstala in zakrila nam je morje, težko je legla preko naših najlepših krajev. Novo, še težje suženjstvo nam obeta bodočnost. Svet desetorice bo priznal naše Primorje Italiji.

V Parizu sejejo krivico kot so jo bili sejali Nemci v Brest-Litovskem. Ali ni je krivice, da bi se ne maščevala.

Nemčijo hočejo razkosati in jo tako obroditi v onemoglost. Onemogočiti hočejo združitev Nemške Avstrije z Nemčijo, tri milijone kulturno in gospodarsko visoko stoječih čeških Nemcev hočejo izročiti na milost in nemilost češko-slovaški republiki, levi breg Rena priklopiti Franciji ali pa ustvariti iz nje nestvor samostojne republike. Poleg tega hočejo pristriči Nemčijo na vseh koncih in krajih. Nemčija je na prodaj, vsak sosedov lahko dobi nemškega ozemlja, kolikor mu drago. Tako mislijo uničiti gospodarsko in državno življenje skoro stotomilionskega naroda.

Ako upoštevamo samo ta dejstva, ne da bi pri tem čutili udarec, ki ga hočejo zadati nam z aneksijo našega Primorja, pridemo do spoznanja, da so zmagovalci zapadli agoniji, da so zmage pijani in da so izgubili vsako merilo. V tem leži prokletstvo zmage, da postane zmagovalec zaslepljen in vsled tega drvi v prepad.

Pariška konferenca ne prinese Evropi miru kot ga ni prinesel brest-litovski mir. Zdi se, da doseže s sklepi pariške konference imperijalizem svoj višek, da zazre pred sabo obljubljeni deželci. Toda zdi se obenem, da nosi že v sebi kal pogina. Anglija bo dosegla zaokroženje svojega svetovnega imperija. Preko mrtve Turčije gre črta po kopnem iz Kajire v Kalkuto, vzdolž cele Afrike preko nekdanjih nemških kolonij iz Kajire v Kapstat. Indija, osrčje angleškega imperija, se zdi tako zasigurana. Nasičena kolonij, izideta iz te vojne Francija in Italija. Nemčija pa leži strta na tleh, oropana brodovja in kolonij. Antanta upa na medsebojni boj nemških plemen.

Načrtu antante se ne more odrekat velikopoteznosti. Peklenski je načrt, ki gre za tem, da uniči Nemčijo. Ali je vera antante, zlasti Francije dovolj trdna, da ostane Nemčija strta za stoletja?

Na vzhodu se zvija ogromni kolos v porodnih bolečinah, Rusija se prenavlja v svojih temeljih. V času, ko zboruje v Parizu svet desetorice in oblikuje svetovni zemljevid po načelih imperijalizma, da tako zasede svoji kapitalistični industriji surovine, živila in trge, pripravlja Moskva socijalno revolucijo.

V Rusiji živi vera v zmago revolucije. Pripravljali so jo desetletja, zavestno so jo organizirali. Ko je izbruhnila po japonski vojni, so jo še potlačili carjevi polki, ali marca leta 1917. je bila zmagovita, oktobra so upostavili diktaturo proletarijata, prvič v svetovni zgodovini. V čem je vnajna politika Moskve, sedeža sovjetske vlade? Organizacija boljševiške propagande po vsem svetu, ki naj ustvari predpogoje za socijalno revolucijo, ki naj upropasti sedanjo kapitalistično družbo, današnje militaristično-imperijalistične države. Upostaviti je diktaturo proletarijata, ki bo izvajal to diktaturo toliko časa, da bodo postavljeni temelji nove družbe in njene organizacije.

Ideja boljševizma, kot živi danes v Rusiji, je postala v svetovni politiki velesila svoje vrste. Vse stare državne tvorbe trepečejo pred nositelji te ideje in jo hočejo zatreti siloma ali pa ji zabraniti pot preko državnih mej. Kako se bo ta boj končal, tega danes še ne moremo predvideti.

Ali nekaj smo videli v pol preteklem času in opazujemo danes. Ko so se pričeli po brest-litovskem miru vračati vojni ujetniki Nemčije in Avstrije iz Rusije, se je pričel razkroj obeh armad, pričeli so se upori, ki so imeli končno za posledico razpad avstrijske armade in države same, v Nemčiji ponehanje ofenzivne sile nepremagljive nemške armade. Ujetniki so se vrnili iz Rusije prepojeni z duhom boljševizma. Ta duh so zanesli v obe državi in pospešili notranji razkroj. Nadaljevanje tega gibanja je gibanje Spartakovcev v Nemčiji, ki se koncentriira v Berlinu in gibanje komunistov v Nemški Avstriji.

Zdi se, da sta segla vpliv in propaganda boljševizma tudi že v zapadno evropske države, zlasti v Anglijo. O tem pričajo velika delavska gibanja. Znamenja kažejo na to, da v Moskvi organizirajo propagando zlasti v ozemljih angl. imperija, zavedajoč se, da je danes Anglija najnevarnejša sovražnica boljševizma.

ševizma in da je imperijalistična država prve vrste. Slišimo posamezne vesti, ki govore o veliki propagandi, ki jo snujejo v Indiji, ki tvori osrčje angleškega imperija. Poleg tega slišimo o propagandi, ki se razvija na otokih, v Veliki Britaniji sami.

Imperijalizem v Parizu, boljše vizem v Moskvi, to sta tečaja, okolo katerih se vrti današnje življenje. Kdo bo zmagal v bližnji bodočnosti, tega danes še ne moremo videti. Boj bo še hud in gotovo je, da še ne pridemo tako kmalu v normalne razmere. Toda naj se konča ta boj v bližnji bodočnosti kakorkoli — osvoboditev človeštva je na potu.

Milan Lemež.

Propagandno delo za naše zahteve. 20.000.000 je izdala baje italijanska vlada za propagando, neštetilni so spisi, s katerimi je preplavila alirane dežele, hoče svoje zaveznike na vsak način prepričati, da so njene zahteve pravične. Zdaj pa pogledimo, kaj smo storili mi za propagando naših zahtev. Prav malo, skoro nič, ker nam pač manjka denarja. Osem brošuric je izdal pred kratkim urad za zasedeno ozemlje, pisane v francoskem jeziku, namenjene ljudem, ki odločujejo o naši usodi. Revne so, kakor smo revni mi, če jih namreč primerjamo z onimi naših sovražnikov, a bogate, če upoštevamo, da so zasnovane vseskozi na pošten in pravični podlagi. Zato jih pozdravljamo z veseljem in želimo, da bi dosegle svoj smoter. Delo je bilo težko, ker se je moralo izvršiti kar najhitreje in ker so manjkali brzokone točni statistični podatki; to sklepamo iz tega, ker si ti podatki čestokrat nasprotujejo. Tako je na primer v brošuri »La province de Gorice etc.« omenjeno ljudsko štetje iz leta 1910., ki ugotavlja, da je bilo v Trstu Jugoslovanov 37.403, Italijanov 141.509, po reviziji pa Jugoslovanov 59.319, Italijanov 118.959. — V brošuri »L'Istrie« pa: Jugoslovanov 48.000, po reviziji 70.000.

Spomenica, ki so jo poslali slovenski socialisti internacionali, omenja 56.916 Jugoslovanov in 118.959 Italijanov v Trstu. Tako divergirajo številke, kar nikakor ne bi smelo biti. Vsaj v brošurah, izdanih v istem času in od istega odbora, se bi morale ujemati, drugače nam po pravici lahko očitajo poverljivost. Ravno glede Trsta bi priporočali, naj se objavlja število prebivalstva tako, kakor v zgoraj omenjeni spomenici, ker

so podatki povzeti iz knjige »Die Ergebnisse der Volkszählung 1910, herausgegeben vom k. k. öst. stat. Amte«, torej po viru, o katerem nam ne more očitati nihče, da govori nam v prilog. Že prej omenjena spomenica slovenskih socialistov poudarja pri statistiki prebivalstva v Trstu, da je »avstrijska...«

Ker nam je vsebina brošur znana deloma iz časopisja, deloma iz revij, je ne bomo navajali. Omenili bi le, da kaže Kosova razprava o slovensko-italijanski jezikovni meji, kakšne izredne važnosti je za našo domačo zgodovino vir, iz katerega je črpal, namreč »Gradivo za zgodovino Slovencev«, na katero opozarjamo posebno učiteljstvo.

Temeljito je obdelana Koroška, prav tako tudi razprava razvodja in o demarkacijski črti na Krasu, ki jo je spisal prof. Seidel. V angleščini je izšla doslej le Vošnjakova knjiga, v kateri opisuje obrede pri ustoličenju koroških vojvod in poudarja demokracijsko nekdanje Karantanije.

V založbi »Omladine« je izšla razprava vseučiliškega prof. dr. R. Nachtigalla »Južnoslovansko italijansko sporno vprašanje«, kjer na podlagi jezikoslovne vede dokazuje upravičenost naših zahtev do Dalmacije in Istre. Brošura je drobna, toda tehtna. O Istri pravi pisatelj (stran 16.): »Ako se naslonimo na znanstveno edini pravilni etnografski princip, da daje kakemu teritoriju njegov narodnostni značaj le stalno naseljeno, z zemljo zvezano in zemljo obdelujoče kmečko poljedelsko ljudstvo, tedaj je Istra po tem značaju, ki ima v naši demokratski dobi še večji pomen in nahaja tudi večje razumevanje, vseskozi hrvaško-slovenska, kajti laškega kmečkega ljudstva dežela sploh ne pozna.«

Ne vem, če so prevedene omenjene francoske brošure tudi na angleški jezik, škodilo to gotovo ne bi, za francoski in angleški prevod bi prišla pa pred vsem tudi v poštev znanstveno zasnovana Nachtigalova brošura.

KULTURA.

Naša drama v zrealu dijaške predstave.

Vodnikovo stoletnico so obhajali dijaki srednjih šol z uprizoritvijo Linhartove komedije »Matiček se ženi«. Tako se je vršila slavnost teoretično in praktično.

Ne bom pisal kritike ne o tej, ne o drugih predstavah. Združiti hočem le par svetlih in temnih trenutkov v razvoju naše letošnje drame in mogoče bo kdo spoznal, da tla za dramo nikakor niso tako neugodna, kakor se prvi hip človeku zazdi. Toda, da ne pozabim! Vrhničani so si ogledali Čaňkarjevega »Kralja na Betajnovi«, pa so bili nezadovoljni. Čul sem 'odnekod, da bi želeli sami igrati to dramo v Ljubljani. Potemtakem bi vladalo nekakšno zanimanje po deželi, če poleg tega pomislimo, da pri nas ljudje zelo radi prirejajo predstave ter imamo že precej boljših ali slabših diletantskih krogov. In vendar čitamo skoro vsak dan zgražanja nad praznino gledišča. Ne razumem tega. Saj vendar ni nikjer zapisano, da mora biti gledališče vedno do slehernega kotička zasedeno, čeprav je dosedaj pri nas gledališki »ravnatelj« poskušal, da se tudi v dramij približa ljudskim instinktom — seveda so izvzete gotove dobe. Jaz mislim, mi smo pričeli šele graditi in priromale bodo dobre, o kako dobre slovenske drame na dan, ki jih je ljudskim očem odtegnila skrbna roka rivala, mešetarja z umetnostjo, avstrijska in rodna cenzura. Zdaj bi bilo pač umestnejše, če bi privabili tiste ljudi, ki radi gledajo. To pa se šele obeta. Drama kakor tudi igralci so bili dosedaj podobni peterim nevestam, ki so šle Kristusu nasproti brez olja v svojih svetilkah.

Že dolgo je, kar sem gledal tisto dijaško predstavo. Zato je marsikaka napaka danes v mojem spominu zabrisana in priznati moram, da mi živi v duši le slika brez jasnih kontur.

Godi se mi kakor človeku, ki je dan na dan hodil po eni in isti pusti cesti domov. Tako zoprno se mu je že zdelo, da je rad krenil kje drugje. Neke čudovite noči pa je zazibala mesečina to cesto v tihе sanje in mož se je ustavil prevzet od lepote. In zdaj ne toži več, kadar hodi po dnevi med umazanijm zidovi, se spodtika ob grčavi tlak. — Kaj čvekaš, zveze je treba — bo omenil gospod profesor. Saj res! Glej, skoro bi jo zavozil.

Kako je že bilo tisto popoldne? Gledališče polno mladih, veselih ljudi in poredne oči so se smehljale starinsko pisanemu gledališkemu listu, ko so razbirale bohoričico. Nekaj bodo igrali iz tistih časov, ko smo še

tako neokretno pisali. Menda eno prvih naših iger. Linhart si jo je izposodil pri Francozih. Snov baročna, prožeta s puščicami novega časa, ki ga je zaključila krvava revolucija. Čudno internacionaliziranje. Kaj, naš Matiček bodi oni glavni Figaro? Španski dvor naj se preseli v kak gorenjski grad? Tlačeno naše ljudstvo naj se s francoskim zaveda svojih pravic ter zasmehuje graščaka, ki se je poskusil modernizirati, da je odložil meč in oblekel rokavice hinavščine? Pa bo že tako — saj je igra skoro prestavljena ter se ni zgodila nikaka krivica očetu Beaumarchaisu. — Mladina vsa razpaljena v prisrčnem veselju, mi pa kritiziramo. Bog — me, ne dolgo! Objela nas je mladost, smejemo se šegavemu Matičku, ki ves gibčen in razposajen živi svojo ulogo ter se prav nič ne zanaša na tisto kamrico pod odrom. Take odkrito žalosten je — pa se zopet zasmeje prebrisano in lokavo. Kdo bi mu prisodil! Popolnosti ne zahtevamo. Matiček se mora izživeti, malo postarati seveda, da bo izpoplnil svoj organ, uravnovesil kretnje in temperament. Kjer je malo prerobati in negotov, ga blažijo gospod baron, študent Berce in graščinski kancelar Žužek, ki kakor mōzeg telo prepletajo igro s svojim dovršenim igranjem. Na njih ne pogrešam ničesar. Ne silijo se v ospredje — čeprav bi se lahko — temveč pomagajo slabše nadarjenim, jih vodijo ter diskretno usmerjajo njih napake. Ves čas pa čutim roko režiserja, ki od dejanja do dejanja tke neko notraujo harmonijo med igralci ter jih tesno združi s pravilnimi, v duhu časa postavljenimi kulisami. Najmanjše nedoslednosti je izgledil, katere bi utegnili povzročiti ne prav bogati inventar, slaba razsvetljava i. dr. Da, njegovo spoštovanje do naravnega, čistega jezika me razveseljuje. — Zapuščamo gledališče in v ušesih nam zveni razposajeni smeh, ki je bogato nagradil igralce. Še po poti nas v duhu spremlja tako enotno zlita predstava, ki sta jo ustvarila umetniški nagon mladine pa režiser Zeleznik, ki je gotovo zaslužal še precej takih predstav, če mu ostanejo igralci verni in mu bo kajpada tudi drugače sreča mila.

Zgodilo se je, da smo v Tugomeru videli čudne hlače mošnjače, vojne copate, a poleg teh tudi pristne ameriške čevlje — in vse to pri starih Slovanih. Ne bom na-

števal preveč te navlake, da se kdo ne naleze takega pedantstva. Če bi mi pa kdo kaj zasolil, bi mu naštel, kaj sem videl v Hamletu, kjer moram zopet in zopet pohvaliti gosp. Nučiča, da je »rešil« to predstavo, sicer bi drugače veletragično propadla in bi morali gledalci občudovati le kulise in zehati.

Vprašate, kam sem se napotil s svojim pisanjem, če govorim še nadalje o klavrnem Mestislavu v Tugomeru in o gosp. Bratini, katerega bi še vedno rad gledal. Njemu osebno bi še to rad povedal, da je bil zame mozeg Jakoba Rude, a naj se v bodoče skrbno otresa Hamletovega kralja. Jako samotna se mi zdi včasih gdč. Šaričeva v svoji izcezelirani igri — da mi je skoro žal za njo, kadar nima boljših — pardon — se ne more strniti z ostalimi v celoto. In če se gospej Borštnikovki tako veličastno prilega ona tiha noč v Majki Jugovičev, zakaj so le uprizorili med kletvijo Vrže tak strašanski vihar? Ker slučajno voznika Henšla ne poznam, pristavljam, da so Strahovi ostali poizkus, v celotni režiji pa gotovo ne prav posrečen. Toda gospa Bukšekova je ustvarila resnično mater, brez posebnega jadikovanja, temveč tiho in pritajeno.

Zdaj bi pa že lahko odgovoril na vaše vprašanje. Zadnjič sem poslušal Bohéme. O seveda, če se uprizori opera, kjer ni bogsgavedi kako nevarna manjša ponesrečena uloga, tako točno, bi bilo pač spodobno, da bi se dramí posvetilo vsaj toliko umetniške poštenosti. V opero prihajajo ljudje zaradi

glasbe, kostumov, kufis, petja in igranje je za naše razmere samo za gourdmanc. Toda drama, ki ne ustvarja v gledalcu nikake ubranosti, je včasih iz vseh vetrov znešena, se v tej ali oni odlikuje ena sama oseba, tudi v najzobrazhenem igralcu splahni. Da je mogoče to pri priprostih gledalcih, tega mi ne bo nihče verjel, ker pretežna večina je še danes prepričana, da ti ljudje niso za drugo, ko Krjavlja in Rokovnjača. Jasno je, da če se hočeš ljudem pokazati, ne boš dosegel tega z dramo, kjer vsled pomanjkanja ljudi nastopijo papige.

Naša drama je komaj pognala brstike. Zato ne zmerjajmo in ne hvalimo preveč! Nekam šablonsko je že postalo tisto kihanje in kašljanje pò časopisih, jaz ga letos še nisem slišal, čeprav sem ga pričakoval iz prejšnjih časov. Pokažimo ljudem resnično dramo, ne pa posameznih igralcev, izmerimo pravilno svoje moči in stopimo vsi med narod!

Če bo naš novi g. dramaturg razpolagal z vsaj toliko umetniških moči, kolikor jih zahtevajo drame, ki jih je zamislil z natančnim upogledom v pomanjkljivosti osebja in inventarja, sem prepričan, da ne bo več potreba pisati »Študije o gledališču« (Krpanova kobila).

Pot pa je pokazala baš tista mladina, katero je gledal Cankar, s kakšno vnemo igra na kupu peska gradarje. In tista iskrica tli v vseh odkritosrčnih in priprostih dušah.

Juš Kozak.

Jadranska banka

Podružnica Ljubljana.

Delniška glavnica: K 30,000.000.

Rezerve: nad K 10,000.000.

SPREJEMA: Vloge na knjižice. Vloge na tekoči in žiro račun proti najugodnejšemu obrestovanju.

KUPUJE IN PRODAJA: Devize, valute, vrednostne papirje itd.

ESKONTIRA: Menice, devize, vrednostne papirje itd.

IZDAJA: Čeke, nakaznice in akreditive na vsa tu- in inozemska mesta.

DAJE PREDUJME: na vrednostne papirje in na blago, ležeče v javnih skladiščih. Daje trgovske kredite pod najugodnejšimi pogoji.

PREVZEMA: Borzna naročila in jih izvršuje najkulantneje.

Centrala: Trst. — Podružnice: Dubrovnik, Dunaj, Kotor, Metković, Opatija, Spljet, Šibenik, Zader in ekspozitura Kranj.

Brzjavni naslov: Jadranska.

Telefon št. 257.

Propagandna brošura za mirovno konferenco!

Dr. Bogumil Vošnjak:

Poglavje o stari slovenski demokraciji

z epilogom dr. N. Županića. — Iz angleščine preložil ing. V. Zupanc. V Ljubljani 1919. Natisnila in založila „Zvezna tiskarna“ v Ljubljani. Cena 2 kroni.

Dr. Vošnjak, ki je živel ves čas vojske v inozemstvu, je informiral s tem spisom entento o našem koroškem vprašanju in pokazal, da smo bili Slovenci že od nekdanj demokracičen narod, ki si je sam volil svoje kneze. Brošuro razširjajte med ljudstvo, v vsako slovensko družino, v vsako slovensko hišo. Šole, društva i. dr., ki naroče več izvodov, dobe na vsakih 10 izvodov po 1 izvod brezplačno. Koroška je bila naša že od nekdanj in mora biti tudi v bodoče!

Priporočamo sledeče knjige:

Dr. Ivan Lah: „Dore“. Povest slovenskega dečka iz sedanje vojne. Vez. K 4.—.

Milan Pugalj: „Mimo ciljev“. Novele. Vez. K 5.—.

Cvetko Golar: „Kmečke povesti“. Sedem zanimivih povesti iz kmečkega življenja. Vez. K 5.—.

Fran Govekar: „Deseti brat“. Ljudska igra v 5 dejanjih. Broš. K 2:50.

Jakob Dolinar: „Iz devete dežele“. Predpustna igra o naprednem carju in parlamentu. Broš. K 1.—.

Anton Pesek: „Slepa ljubezen“. Ljudska igra s petjem v petih dejanjih. Broš. K 2:50.

A. Sirowija in A. F. Herd: „Nauk o serviranju“. Pomožna knjiga za praktični in teoretični pouk na nadaljevalnih šolah gostilničarske in hotelske obrti in za samouke. Vez. K 10.—.

Manica Komanova: „Šopek samotarke“. Zbirka novel. Cena broš. K 4.—, vez. K 5.—.

Azov in Teffi: „Humoreske“. Zbirka ruskih humoresk, satir in grotesk. Cena broš. K 4.—, vez. K 5.—.

Abditus: „Problemi malega naroda“. Cena K 2.—.

Kurentov album

Humor. almanah s slikami. K 4:50.

Ferdinand Seidl: „Rastlinstvo naših Alp“. Prispevek k spoznavanju slovenske zemlje. Vez. K 8.—.

J. Bezljaj: „Zbirka rudarskih in fužinarskih izrazov“, nabranih iz nemškočeškega montanističnega slovnika, ki ga je sestavil rudarski svetnik in ravnatelj Edvard Horovsky v Pragi. Broš. K 2.—.

Dr. Bogumil Vošnjak: „Poglavje o stari slovenski demokraciji“, z epilogom dr. N. Županića. Iz angleščine preložil ing. V. Zupanc. Broš. K 2.—.

Pošiljamo te knjige našim naročnikom poštne prosto, če se denar naprej pošlje. Povzetje stane 72 vinarjev in je torej najbolje, če pošljete denar za knjige naprej.

Naročite knjige, dobra knjiga je najboljši prijatelj! Pošljite denar in naznanite naslov, komu in katere knjige naj pošljemo.

Zvezna knjigarna v Ljubljani, Marijin trg št. 8.